

Ruotsinpyhtään Alapajan rakennushistoriallinen selvitys
18.8.2021

Arkkitetoimisto Huhtiniemi Oy

Sisälllys

1 1	Perustiedot	3
1 2	Johdanto	4
1 3	Rautaruukkien synty Suomen alueelle	5
1 4	Ruukin historia ja alapajan synty	7
1 5	Nykyisen Alapajan historia	15
1 6	Alapajatoiminnan loppumisen jälkeen tehdyt muutokset ja nykyasu	31
1 61	Uudet toiminnot 1950-luvulta eteenpäin	31
1 62	1990-luvun korjaustyöt	40
1.7	Inventaario	42
1 8	Yhteenveto	64
1 9	Piirustukset	65
1 91	Vuoden 1987 dokumentointi	65
1 92	Vuoden 1998 käyttösuunnitelmat ja pääpiirustukset	71
1 93	Vuoden 1998 Museoviraston dokumentointi	82

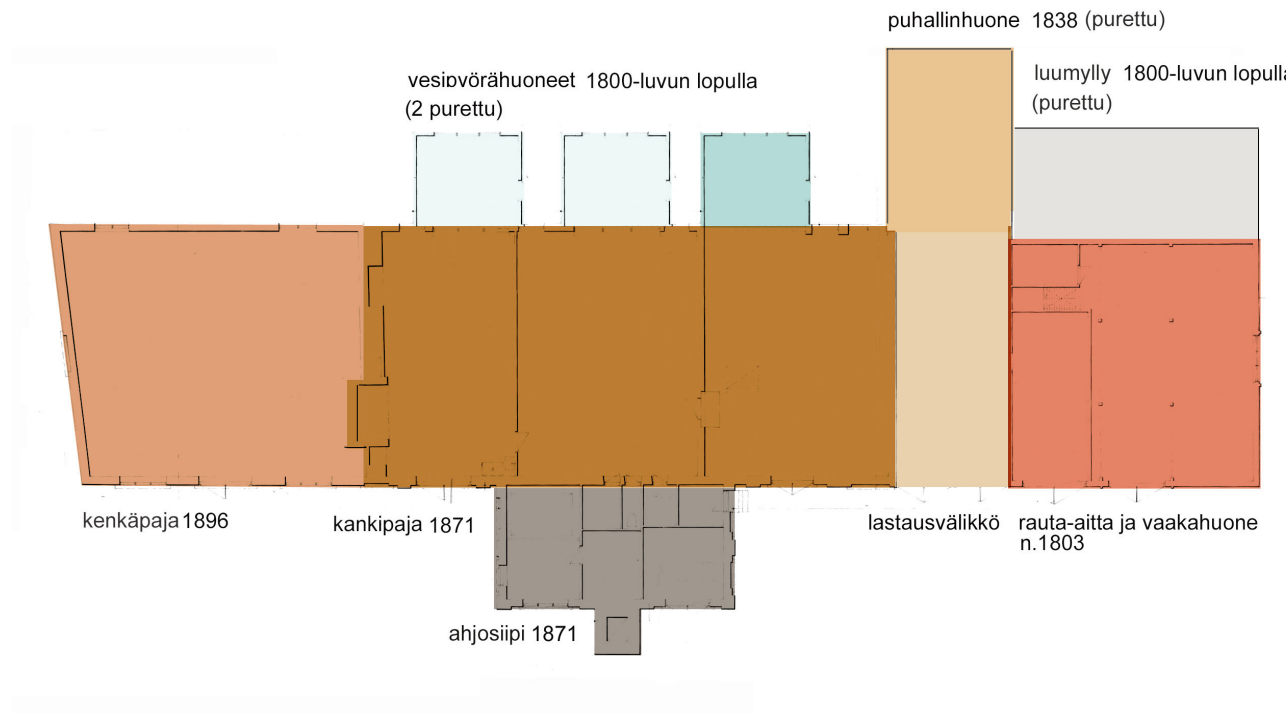
1 1 Perustiedot

Rakennuksen nimi:	Alapaja, kankipaja, vasarapaja, kankivarasapaja. Rakennuksen eri osista lisäksi käytetty nimiä kenkäpaja, kevyt paja, nippupaja (pohjoinen osa), kankipaja, vasarapaja, kankivasarapaja (keskimmäinen osa), rauta-aitta, takkirauta-aitta, kankirauta-aitta, rautamakasiini, vaakahuone, paloasema (eteläinen hirsirakenteinen osa)
Osoite:	Ruukkitie 10 07970 Loviisa
Kylä:	Ruotsinpyhtään ruukki
Vanha kunta:	Ruotsinpyhtää
Maakunta:	Uusimaa (aiemmin Itä-Uudenmaan maakunta)
Vanha talonnumero:	F4, M12
Omistaja:	Strömforsin Yrityspuisto Oy (2021), aiemmin Loviisan kaupunki, Ruotsinpyhtään Ruukkialue Oy, A. Ahlström Oy, Strömforsin ruukki
Rakennusvuosi:	n. 1811 (eteläinen hirsinen osa), 1871 (keskellä oleva paja), 1896 (pohjoispäädyn paja)
Rakennuttaja:	Victoria af Forselles (eteläinen hirsinen osa), Pehr Henrik af Forselles (keskellä oleva paja), Ahlström Oy (pohjoispäädyn paja)
Runkomateriaali:	Tiili, hirsi, puuranka
Kerrosala:	866 m ²
Tilavuus:	5100 m ³
Kerrokset:	1 + ullakko
Asemakaava:	Ei ole

1 2 Johdanto

Tässä rakennushistoriallisessa selvityksessä selvitetään Strömforsin Alapajan historiaa rakennushistorialliselta kannalta. Selvitys perustuu mm. painettuihin lähteisiin, arkistomateriaaliin, paikallakäynteihin ja haastatteluihin. Selvitys on osa vuonna 2021 aloitettua rakennushistoriaselvitysten sarjaa, jonka Loviisan kaupunki on teettänyt Strömforsin uutta asemakaavaa varten. Ruukintien pohjoispuolen selvitykset on teetetty Aie Arkkitehdeilla ja muodostavat oman kokonaisuutensa. Siihen kuuluvia vuonna 2021 selvitettäviä rakennuksia oli seitsemän: Yläpaja (osa 2), Päärakennus (osa 3), Armonlinna (osa 4), Talli (osa 5), Navetta (osa 6), Vaasanlinna (osa 7) ja Tiilikraanan aitta (Osa 8). Lisäksi kokonaisuuteen kuuluu osa yksi, taustakappale, jossa käsitellään yleisesti Strömforsin alueen rakennushistoriaa ja tyylipiirteitä.

Ruukintien eteläpuolen kokonaisuuden (Alapaja, Verkhuusi ja Savitalo sekä Saunasaari ja Norrahaan varasto) selvitykset on teetetty Arkkitehtitoimisto Huhtiniemi Oy:llä. Näissä alkuun on koostettu lyhyt historiakatsaus ruukin synnystä ja kehityksestä. Tässä Alapajan selvityksessä kuvaillaan lisäksi alussa ruukkitoiminnan syntyvaiheita maassamme.

Kuva 1. Alapaja on monen eri aikaan rakennetun osan kokonaisuus. Ohessa kaaviomainen kuva Alapajan eri osista käytettävistä nimistä tässä selvityksessä.

1 3 Rautaruukkien synty Suomessa

Rautaruukkien synty Suomen niemimaalle kytkeytyy emämaahan Ruotsiin, jossa rautamalmia ja kuparia oli louhittu jo ainakin 1200-luvulla, ja 1500-luvulla siellä toimi jo lukuisia rautaruukkeja. Rautaa tarvittiin enenevässä määrin mm. armeijan aseistukseen, laivoihin, linnoitukseen ja työkaluihin. Se oli myös merkittävä vientituote, jolla kuningaskuntaan kertyi varallisuutta. Ruukit tarvitsivat rautamalmia, käyttövoimaa – aluksi käytännössä koskesta vesipyörän avulla valjastettua vesivoimaa - , huomattavia määriä puuhiiltä, työvoimaa sekä tietämystä.

Erityisesti puutavaran huomattavan menekin johdosta Ruotsi alkoi kartoittamaan valtakuntansa runsasmetsäisiä laitamia mahdollisten uusien ruukkien perustamisiksi. Tätä ennen Suomessa oli jo valmistettu rautaa vaatimattomammin menetelmin. Malmin pelkistämistä varten oli rakennettu hirsisiä uuneja, harkkohyttejä talonpoikien ja kyläyhteisöjen toimesta. Tuloksena näistä oli saatu rautamöttikkä, joka oli taottavissa pajassa. Ensimmäisten ruukkien rakentuessa 1500-1600-luvulla alkoi kuitenkin uusi aika, kun raudan valmistus ja jalostus alkoi muuttua teolliseksi tuotannoksi. (*Salokorpi s. 8-15*)

Ensimmäiset ruukit Suomen alueelle perustettiin Länsi-Uudellemaalle 1540-luvun paikkeilla. Tällöin aloitti myös Mustion ruukki Mustionjoella, lähettyviltä Lohjanjärven rannalta oli sitä ennen löydetty lupaava malmiesiintymä. 1600-luvun lopulla ruukkeja oli perustettu vajaa 20, keskittyen lounaisrannikolle. Tällöin perustettiin myös mm. Billnäsin ja Fiskarsin ruukit. (*Salokorpi s. 7, E. Härön luettelo, Museovirasto*)

Rautamalmin muuttamiseksi raudaksi tarvittiin hyvin kuumaa uunia. Harkkohytit syrjäytti vähitellen masuuni, joka oli korkeampi kuin edeltäjänsä. Masuuneissa pystyttiin pitämään korkeaa lämpötilaa pitkään toisin kuin harkkoyhteissä, joissa puhallus keskeytettiin yhden rautaerän tultua sulatetuksi. Masuuneissa saatiin toisaalta heikkolaatuisempaa rautaa, kun siihen liukeni prosessin ohessa hiiltä. Tällaista masuunista saatavaa rautaa kutsutaan

harkkoraudaksi tai *takkiraudaksi*. Se on haurasta ja vastaa valurautaa. (*Salokorpi s. 11-12*)

Takkiraudan jalostamisessa tarvittiin uutta raudan kuumentamista, jotta siitä saatiin sitkeämpää rautaa. Kuumennettaessa raakarautaa hiilloksessa ja takomalla sitä saatiin rautaan sitkeyttä. Uudelleen kuumentamisen eli *mellotuksen* yhteydessä palkeilla puhallettiin happea ahjoon, joka poltti raudasta hiiltä. Näin raakaraudasta tuli takorautaa eli terästä, joka kesti puristuksen lisäksi myös vetoa. Siitä saatiin vieläkin kovempaa karkaisemalla. Tällöin hehkuva taottu teräs upotettiin veteen. (*Salokorpi s. 10-12*)

Ruotsissa kaivauksista saatu malmi osoittautui rikkaaksi, rautapitoisuus on siellä ollut 45-50 % luokkaa. Sen sijaan Suomessa järvien pohjasta, soista ja kaivannoista kerätty malmi ei täyttänyt aikoinaan pitoisuudeltaan odotuksia, vaan tåkäläinen maaperä osoittautui oli köyhemmäksi. Tämän vuoksi osa ruukeista ei jalostanut Suomesta löytynyttä rautaa, vaan turvautui Ruotsista laivoilla tuotuun takkirautaan. (*Salokorpi s. 8*)

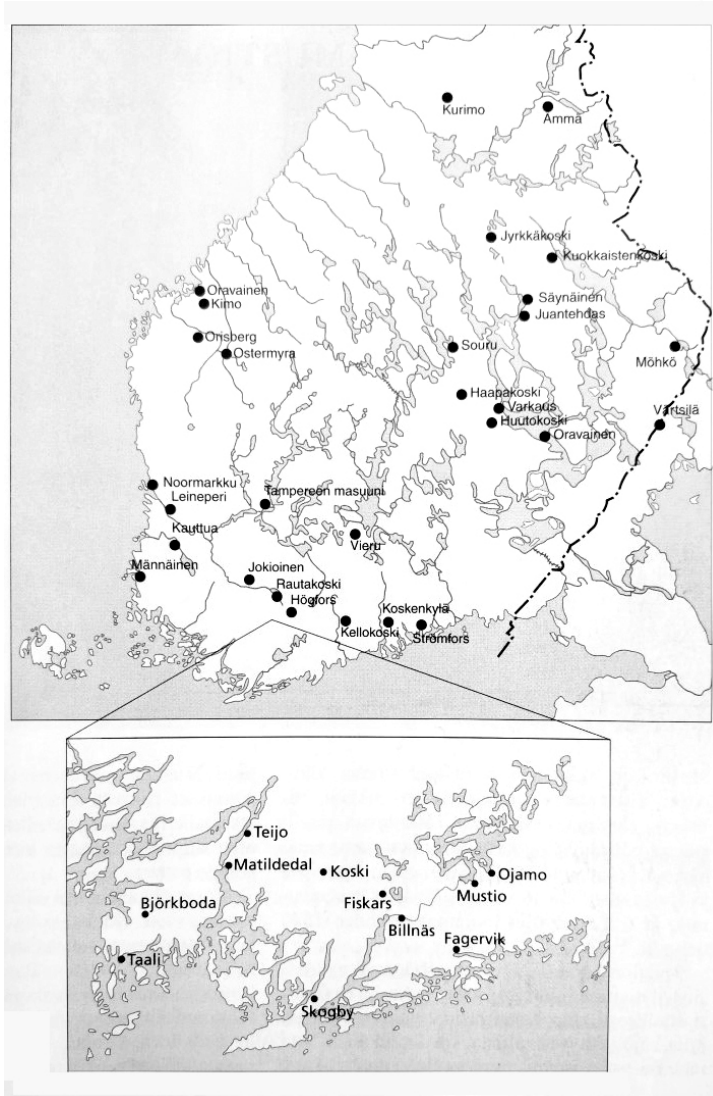

Kuva 2. Harkkohytti Taalainmaalla Ruotsissa 1730-luvulla. Hirsisiä harkkohyttejä tehtiin myös Suomessa jo ennen ruukkien syntyä.

Ruukit sijoituivat aluksi Lounais-Suomeen, jossa Suomenlahteen laskevien jokien koskia hyödynnettiin. Merkittävää monen ruukin kannalta oli, minkälainen vesiyhteys sillä oli Ruotsiin raaka-aineen tuonnin ja toisaalta tuotteiden viennin kannalta. Toisaalta, mikäli ruukki perusti toimintansa tuontimalmiin, se oli riskialttiimpi emämaan suhdannevaihteluihin. (Salokorpi s. 10-13, Siren s. 5)

Ruukit muodostivat omia yhteisöjä, joilla oli osin eri oikeudet kuin muilla. Ne saivat samankaltaiset oikeudet käydä kauppaa maalaisten kanssa tuotteista kuin kaupungit sekä oikeuden tuoda suoraan ulkomailta tiettyjä tuotteita. Ruukkeihin kuului yleensä maaomaisuuksia, joihin kuului metsien lisäksi pelto- ja laidunmaita. Lisäksi ruukeilla saatettiin pitää karjaa. Näin ruukit olivat lähes omavaraisia. Lisäksi ruukeilla oli oikeus harjoittaa maakauppaa, eli hankkia suoraan talonpojilta elintarvikkeita ja muita tarvikkeita omaan käyttöön. Tämä oli yleensä rajattu kaupunkien porvareiden oikeudeksi ja herätti usein närää. Hallinnolliset, taloudelliset sekä myös oikeudelliset asiat käytiin läpi ruukin sisäisesti vuorikäräjillä. (Salokorpi s. 17, 21-22)

Suomen siirryttyä Venäjän vallan alle 1809 merkitsi sotaisten vuosien päättymistä yli vuosisadaksi. Ruukkien kannalta se merkitsi tuotanto-olosuhteiden vakiintumista ja raudanvalmistuksen tekniikan kehittymistä. Masuunit kehittyivät ja teräskappaleiden kokoa saatiin kasvatettua. Menekkiä kasvatti teräksen käyttö yhä laajemmissa yhteyksissä; uusissa koneissa, silloissa, talojen rakenteissa. Nykyiset terästehtaat jatkavat ruukkien perinnettä. Menetelmät ovat periaatteeltaan samoja, vaikkakin uusi tekniikka ja tuotannon mittakaava ovatkin aivan eri tasolla kuin muutama sata vuotta sitten. (Salokorpi s. 28-29)

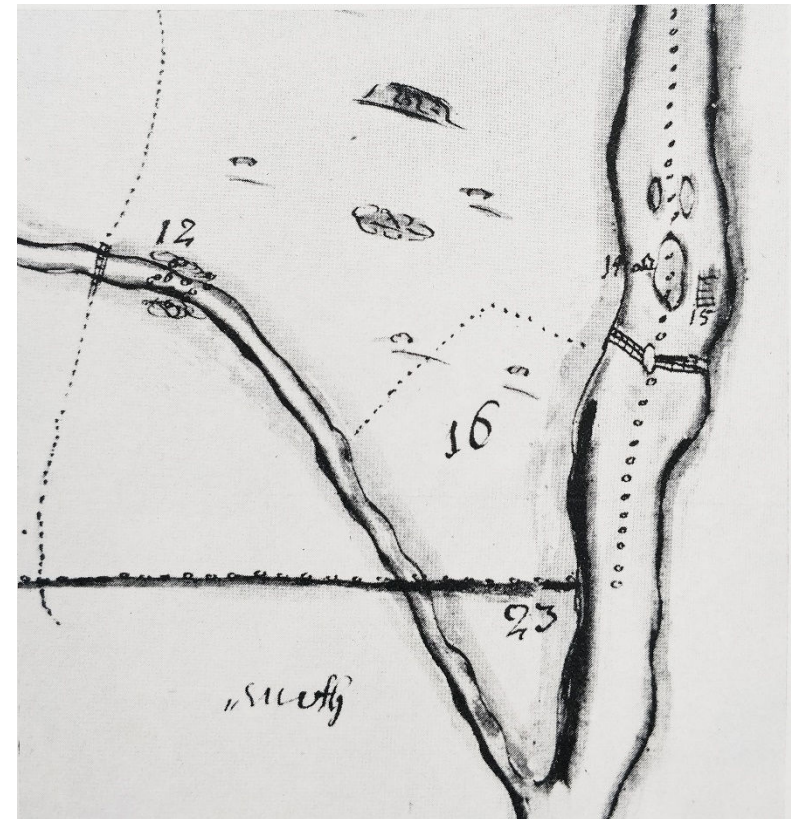

Kuva 3. Suomen tärkeimpien ruukkien sijoittuminen. (Salokorpi s. 31)

1 4 Ruukin historia ja alapajan synty

Suomen ruukkiteollisuus alkoi Ruotsin vallan alaisena kruunun toimesta 1600-luvulla. Vuoritoimintaa varten perustettiin vuonna 1630 Vuorikollegio (ensin Vuorivirasto), joka kruunun alaisena mm. antoi lausuntonsa eri sijanneille ehdolla olevien ruukkien toimintaedellytyksille ja piti ruukeissa edellä mainittuja vuorikäräjiä. Vuorikollegion varapresidenttinä toimi vapaaherra 1600-luvun loppupuolella Lorenz Creutz, joka perusti kotipitäjäänsä Pernajaan Forsbyn Ruukin vuonna 1682, myöhemmin Teijon ja Kauttua rautatehtaat. Lorenzin veli oli laamanni, vapaaherra Johan Creutz, sittemmin maaherra, valtakunnan neuvos, hovioikeuden presidentti ja kreivi. Hän omisti Pyhtäällä useamman tilan, jotka sijaitsivat pääkartano Ahvenkosken ympärillä. Hän ei ollut ollut vuoritoiminnassa mukana kuten veljensä, mutta kiinnostui kuitenkin alasta ja rakensi Sippola-nimiselle tilalleen pienen ruukin, johon kuului yksi kankivasara. Vesi- ja puuhiilen saantivaikeuksien johdosta se kuitenkin lopetti toimintansa jo vuonna 1704. (*Siren s.3*)

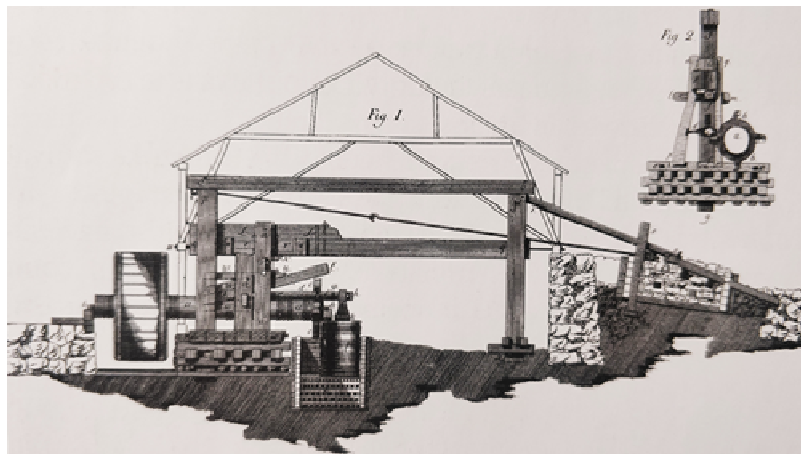
Sippolan hankkeen ohessa hän alkoi suunnitella ruukia omistamalleen Petjärven säteritilalle. Itse tila sijaitsi pari kilometria Kymijoesta länteen myöhemmin osin kuivuneen järven rannalla. Järvestä lähti puro, joka yhdistyi jokeen. Kymijoen sivuhaarassa on hieman tätä ylempänä saaria ja näiden kohdalla koskia. Vuodelta 1692 on olemassa kartta, johon on merkattu läntiseen koskeen jauhomylly ja itäiseen kaksi kalastuslaitetta. Ruukki päätettiin perustaa kosken länsirannalle. Rakennushanke aloitettiin vuonna 1694 rakennuspuiden hankinnalla. Samana vuonna kävi vuoritarkastaja Daniel Starman Creutzin kutsumana tarkastamassa ruukin toimintaedellytyksiä. Vuoden 1695 kesällä mainitaan ruukin juuri valmistuneen ja saman vuoden aikana se aloitti toimintansa. Aluksi nimenä oli Petjärven rautaruukki tai Petjärven vasara, 1740-luvulta eteenpäin se kantoi nimeä Strömforsin tehdas. (*Siren s. 5-10, Sarvas s. 194*)

Kuva 4. Vuodelta 1692 olevassa kartassa kuvataan maastoa ennen ruukin perustamista. Joen keskellä olevin saarien kohdalla on nro 14 on "vesimylly Petjärven koskessa", nro 15 "kalapato ja lohimerta".

Ensimmäinen pato, pajarakennus ja vesiränni olivat siis puurakenteisia. Itse rakennus on sijainnut samalla penkalla kosken reunalla kuin myöhemmät pajat, jotka korvasivat eri syistä edelliset versiot. Ensimmäisessä pajassa oli kaksi ahjoa, jossa tapahtui melloitus ja tämän jälkeen taonta kankiraudaksi vesipyörän käyttämän ison kankirautavasaran avulla. Raakamateriaalia, takkirautaa ei valmistettu ruukin läheisyydessä masuunissa, vaan se tuotiin tietävästi Ruotsista. (*Siren 20-25, Härö s. 1*)

Vallitsevan oikeuskäytännön mukaan veronmaksua ei aluksi peritty, vaan kruunu pyrki näin auttamaan toiminnan alkutaipaletta. Petjärven kohdalla verovapaus kesti normaalin kuuden vuoden sijaan peräti 16 vuotta. Creuz onnistui viivyttämään ruukin virallisen toiminnan alkamispäivää siten, että se kirjattiin lopulta vuodelle 1698. Kun ensimmäinen kuuden vuoden verovapaus oli kulunut, sai ruukki vielä toiset kuusi vuotta. Ruukin sijainti ja toimintaedellytykset ovat kaikesta päätellen olleet lupaavia. Vuoden 1704 Petjärven vuorikäräjillä kirjattiin, että paikkakunta on sen laatuinen, että sinne saattoi syntyä pysyvä laitos. (*Siren s. 5, 9*)

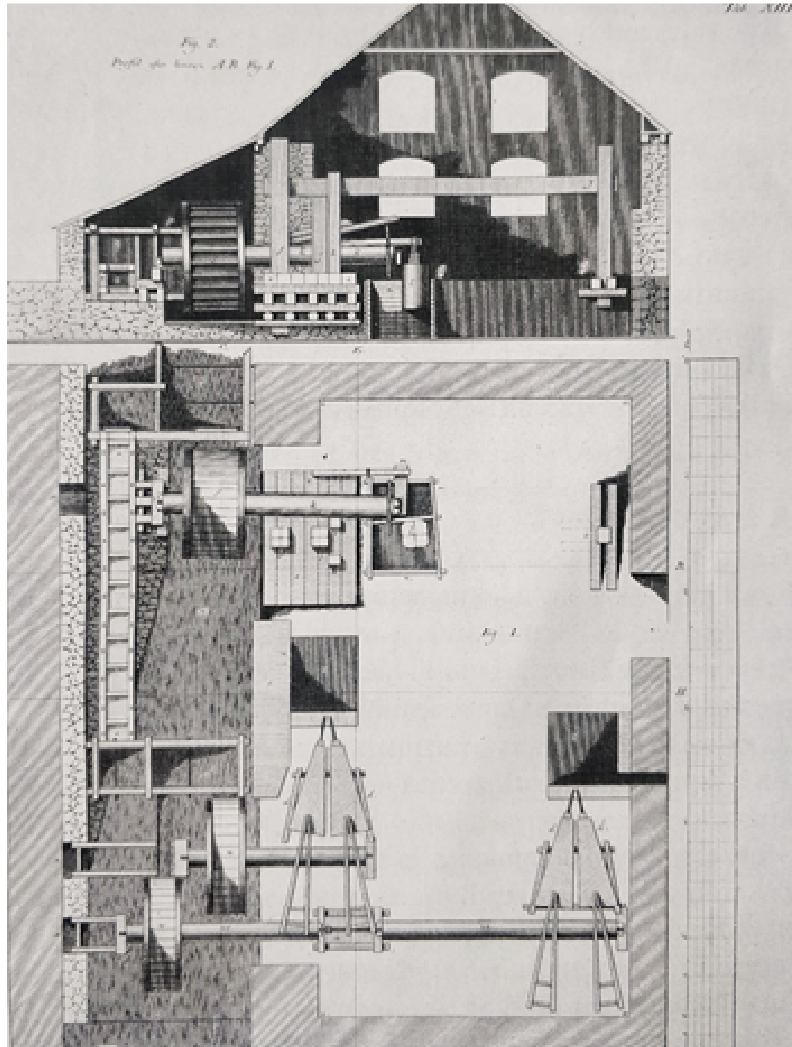
Kuva 5. Kankivasarapajan periaateleikkaus, Sven Rinmanin piirros vuodelta 1794. Vasemmalla on vesiränni, josta vesiratas pyörii. Akselin toisessa päässä on hampaita, jotka pyöriessään nostavat raskasta vasaraa (oikealla ylhäällä oleva kuva).

Ruukin työvoimaan kuului alkuun ruukinkirjuri, yksi tai kaksi seppämestaria ja heidän sepänkisällinsä ja kaksi tai kolme renkiä sekä miilunpolttaja. Tämän lisäksi ruukki työllisti etenkin ympäristön talonpoikia, jotka toimittivat suuria määriä hiiltä. Erään oikeudenkäynnin - jossa seppien todettiin omavaltaisesti myyneen n. 8000 kg rautatuotteita kirjanpidon ohitse - tiedoista käy ilmi ruukin laaja tuotevalikoima. Se käsitti mm. rautatankoja, sahanteriä, sahakampia, myllytappeja, lapioita, hevosenkenkiä, hiihankoja, saranoita ja savupeltejä. (*Siren s.2-11, Oksanen s. 193-195, Härö, liite 1*)

Suuren Pohjan sodan (1700-1721) alettua ruukin toiminta vaikeutui olosuhteiden muututtua epävakaaiksi. Pulaa oli työvoimasta, se vaikeutti etenkin hiilen saatavuutta. Lisäksi Creutzin huomio saattoi olla toisaalla, kun hän hoiti sekä Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherran virkoja vaikeassa poliittisessa tilanteessa. Ruukki tuhoutui Isovihan aikana tulipalossa vuonna perusteellisesti vuonna 1711, eikä sitä enää Creutzin omistuskauden aikana jälleenrakennettu. (*Siren, s.5, 8, Idström s. 5*)

Vuonna 1740-luvulla ruukin omistus siirtyi ensin yhtymälle, joka oli kotoisin Tukholmasta. Forsbyn ja Petjärven ruukkien isännöitsijänä oli Anders Nohtström, joka hankki Haminasta kotoisin olleen kauppias Jakob Forsellin kanssa ruukin omistukseensa vuonna 1744. (*Siren s. 12, Idström s. 5*)

Viranomainen - Suomen vuoritoimen johtaja Magnus Linder - teki jälleen katselmuksen ruukin alueella. Vuoden 1744 syyskuussa kolmen päivän tarkastuskierrokselta on kirjattu, että metsävaroja ja vesivoimaa oli edelleen alueella riittämiin. Puinen pato oli edelleen paikoillaan, mutta monista kohdin se vuoti. Jäljellä olivat myös vesirännien alusrakenteita ja molempien ahjojen perusmuuraukset. Tarkastuskierroksen yhteydessä on ensi kertaa mainittu uusien omistajien esittämä uusi nimi ruukille; Strömfors. Nimi ei esiinny vanhemmissa kartoissa tai asiakirjoissa, vaan on todennäköisesti yhdistelmä kahden omistajan sukunimistä. (*Siren s. 11,13*)

Kuva 6. Kankivasarapajan mallipiirustus, pohjapiirros ja leikkaus, Sven Rinmanin piirros vuodelta 1794. Vesirännissä sijaitseva isoin vesipyörä antaa voiman vasaralle, joka tarvitsee suurimman voiman. Tämän vuoksi vasara sijoittui yleensä yläjuoksun puolelle. Kaksi pienempää pyörää antavat voimaa kahdelle palkeelle, jotka kuumentavat ahjoja. Petjärven ensimmäisessä ruukissa on ollut kaksi kaksia ahjoja ja yksi vasara, eli sama varustus kuin piirroksessa.

Turun rauha v. 1743 määräsi valtakunnan rajan seuraavan Kymijokea Ahvenkoskelle, eli aivan ruukin viereen. Epäselväksi jäi, minkä jokisuiston haaran mukaan raja kulkee. Todellista rajankäyntiä ei koskaan tapahtunut, mutta vähitellen tunnustettiin molemmin puolin, että ruukki on Ruotsin puolella ja raja idemmässä, Kortön itäpuolella. Tämän jälkeen vakiintui paikkakunnan nimeksi Ruotsinpyhtää, kun osa Pyhtään seudusta jäi rajan toiselle puolelle. (*Salokorpi s. 106, Siren s. 13, Idström s. 5-6*)

Toinen asia, mikä piti ruukin toimintaedellytykset epäselvinä, oli epätietoisuus siitä, mihin uusi itäinen linnoituskaupunki sijoitettaisiin. Yksi vaihtoehdoista oli Vähä-Ahvenkoski ja sen markkinamäki, aivan joen suulla. Jos niin päätettäisiin, ei puuhiiltä riittäisi ruukin käyttöön, kun uuden kaupungin rakennustöihin tarvittaisiin puutavaraa ja lähemmässä Forsbyn (Koskenkylä) ruukki käyttäisi lähistön puuvarannon. Lopulta vuonna 1745 alkukesästä tehtiin päätös, että uusi kaupunki, vuonna 1752 Loviisa-nimen saanut kaupunki perustetaan Degerbyn ratsutilan maille eli lähemmäksi rajasta ja siten kauemmaksi ruukista. On todennäköistä, että Forsell käytti vaikutusvaltaansa päätöksen synnyssä. Hän oli merkittävä porvari alueella ja hänet valittiin vuonna 1747 Loviisan ensimmäiseksi pormestariksi. (*Salokorpi s. 106, Siren s. 13*)

Ruukin uudelleenaloittamisen aikaan Ruotsi oli merkittävä raudan tuottaja; jopa 40 % maailman raudasta oli tšekäläistä (v. 1740). Viranomaiset halusivat säilyttää korkean hintatason ja estää uusien ruukkien perustamisen. Siksi ruukit, joille oli jo kertaalleen myönnetty erioikeuksia määrätulle tuotannolle, olivat haluttuja. Lisäksi lähellä ruukkia alkavat mittavat linnoitustyöt Loviisassa tekivät ruukin tulevaisuudennäkymän lupaavaksi. (*Salokorpi s. 106, Siren s. 12*)

Ruukki ja sen paja rakennettiin kosken äärelle samaan paikkaan kuin edellinen tuhoutunut rakennus. Uuteen pajaan pystytettiin uudelleen kankirautavasara ja toinen ahjoista vuonna 1745-1746, toinen ahjo valmistui 1747. Nippu- ja naulavasara pystytettiin vuonna 1749. Harkkoyhtiä tai masuunia ei nytkään rakennettu, vaan takki tuotiin pääasiassa Ruotsista. Ruukkitoiminnan lisäksi saha perustettiin vuonna 1748. (*Salokorpi s. 106, Siren s. 12*)

Kuva 7. Vuorimestari Magnus Linderin tarkastuksen yhteydessä piirtämä kartta vuodelta 1743. Ruotsin ja Venäjän välinen valtakunnan raja kulki Kymijokea pitkin. Ylemmän saariryhmän vasemmalla puolella on Petjärven Vasara. Alempana joen suulla on merkittynä Markkinamäen lastauspaikka. (Siren, s. 24)

Ruukki toimi 1700-luvun puolivälin tienoilla ja sen jälkeen melkoisen suotuisissa olosuhteissa. Linnoitustyöt Loviisassa vaati paljon rautatuotteita, joskin työt kohtasivat monia ongelmia mm. heikon maaperän johdosta ja olivat välillä seisoksissa. Nordström kuoli vuonna 1758 ja Jakob Forsell vuonna 1768. Vuonna 1772 ruukki jaettiin yleisen sen aikaisen käytännön mukaisesti perikuntien kesken kahteen erilliseen osaan. (Siren s. 16)

Ruukin toimintaan selkeän johdon puuttuminen vaikutti negatiivisesti ilman ja ruukin mainitaankin olleen 1770-luvun lopulla siinä määrin rappiolla, että se tulisi kaikilta osin rakennettava uudelleen. Suhdanteet olivat kuitenkin raudantuotannolle suotuisia 1770-luvulla, kunnes tilanne jälleen vaikeutui. Vuosina 1788-1790 käytiin Venäjän sota, joka vaikeutti ruukin toimintaa mm. työvoiman saatavuuden johdosta. Toiminta oli välillä lähes pysähdyksissä mutta jatkui kuitenkin tämänkin ajan läpi. (Siren s. 16-17)

1781 ruukki siirtyi yhden omistajan käsiin, kun Jakobin poika Henrik Johan af Forsellesista tuli yksin ruukin omistaja. Ennen omistajanvaihdosta kankipajan pohjoispuolelle rakennettiin vuonna 1775 nippupaja. Se on sijainnut lähes kiinni kankipajassa, harja on ollut poikittain kankipajaan ja koskeen nähden. Uusi kankirautapaja rakennettiin uudelleen kaksi vuotta tämän jälkeen, vuonna 1777. (Härö, liite 1, Idström s. 8).

Kankipaja tuhoutui tulipalossa 1786 ja rakennettiin jälleen uudelleen. Tämä pajarakenus toimi vuosina 1789-1871 eli suurimman osan vanhan rautaruukin ajasta, joskin sekin tuhoutui kertaalleen vuoden 1811 tulipalossa. Henrik Johan af Forsellin kuoltua 1790 hänen leskensä Virginia af Forselles alkoi johtaa ruukkia. Alkoi yli puoli vuosisataan kestänyt vuorineuvoksettaren aika, jolloin pääosa nykyisestä rakennuskannasta rakennettiin ja ruukki sai nykyisen ilmeensä. Paitsi rakennuksia, myös miljöötä kohennettiin mm. puurivistöjä istuttaen. Vesipato rakennettiin uudestaan kivisenä vuonna 1792. (Siren s. 25, Idström s. 8-9)

Vuonna 1808-09 käydyn Suomen sodan jälkeen valtakunnan raja siirtyi ja ruukin sijainti sotaisalla rajaseudulla oli toistaiseksi ohitse. Ruukki oli nyt osa venäjän keisarikuntaa, mutta sille elintärkeä kankiraudan verovapaa tuonti Ruotsista kuitenkin säilyi. Vasarapajan toiminta jatkui, sen yhteyteen rakennettiin uudestaan nippupaja. Kankipajaa pyrittiin modernisoimaan Tästä huolimatta ruukki jäi teknisesti jälkeen kilpailijoistaan, kun mm. Englannissa keksittiin kivihiileen perustuva putlausmenetelmä. Uuden keksinnön johdosta Euroopassa kyettiin tuottamaan tehokkaammin teräsesineistöä ja olla aiempaa omavaraisempia. (*Salokorpi, 108, Siren s. 16-18, 25-26, 64, Härö, liite 1*)

Kuva 8. Kartta vuodelta 1809. Alapajan kohdalle on piirretty kolme erillistä rakennusta. Vesirännin toisella puolella lähellä pajaa on kolme hiilivarastorakennusta kiinni toisissaan.

Virginia af Forselles joutui pitkän hallintoaikansa aikana monenlaisten haasteiden eteen. Rautamalmin matka Ruotsista oli pidempi Strömforsiin kuin lännempänä Ruotsia sijaanisiin ruukkeihin. Ruukilla oli kuitenkin omia aluksia, joilla kuljetukset tehtiin. Rautamalmia tuotiin ruukkiin 1800-luvun alkupuolella myös Suomen kaivoksista, ainakin Talista ja Vantaalta. Seppiä ammattitaitokaan ei ollut toivottua. Ruukkiin tuotiinkin asian kohentamiseksi ruotsista seppiä, jotta taitotasoa saataisiin nostettua ja tuottavuutta tehostettua. Suurin ongelma ruukin kannalta oli kuitenkin edellä mainittu seikka; rautateollisuus oli kehittynyt Englannissa ja Venäjälläkin siinä määrin, että vienti oli tyrehtynyt. (*Salokorpi s. 26, Siren s. 18*)

Virginia af Forsellesin kuoltua 1847 hänen poikansa Jacob Henrik af Forselles peri ruukin. Hän johti ruukkia ruotsista käsin, jossa hän toimi vuoripäällikkönä kaivoksella. Vuorineuvoksettaren viimeisinä vuosina alkanutta tuotannon nousua onnistuttiin jatkamaan. Hän kuoltuaan jo vuonna 1855 peri hänen lapsensa ruukin. Näistä ainoa poika, Pehr Henrik af Forselles hankki pian ruukin yksin itselleen ja alkoi kehittää sitä tehostamalla tuotantoa ja uusimalla rakennuskantaa. (*Siren s. 17-19, 25, Salokorpi s. 108*)

Pehr Henrik af Forsellesin aikana ruukki koki useita uudistuksia. Ruotsista tuotavan takkiraudan sijaan ruukki alkoi käyttää lähes pelkästään romurautaa. Suurisuuntaisia hankkeita ja investointeja aloitettiin, mm. uuden päärakennuksen rakentaminen. Uusi tiilinen manufaktuuripaja (yläpaja) saatiin valmiiksi ja uusi tiilinen pato rakennettiin. Tällöin myös alapajan keskimäinen osa rakennettiin uudestaan, se käydään tarkemmin läpi seuraavassa kappaleessa. Tuotantoa saatiin nostettua 1870-luvulla uusiin ennätyksiin. Tästä huolimatta vuonna 1876 joutui af Forselles heikon satovuoden, yleisen suhdannetaantumien ja omistajan heikkokkon pääomatilanteen johdosta luovuttamaan ruukin velkojilleen. (*Siren s. 19, 29, 66, 74*)

Ahlströmin aikaan

Ruukin omistus vaihtui 1876 tapahtuneen vararikon jälkeen ensi kertaa Strömfors -sukujen ulkopuolelle kun omistus siirtyi aluksi velkojille, sitten viiden sijoittajan ryhmä hankki ruukin omistuksen. Tämä vaihe jäi lyhyeksi, sillä jo muutaman vuoden päästä ruukki oli jälleen vararikossa. (Siren s. 70)

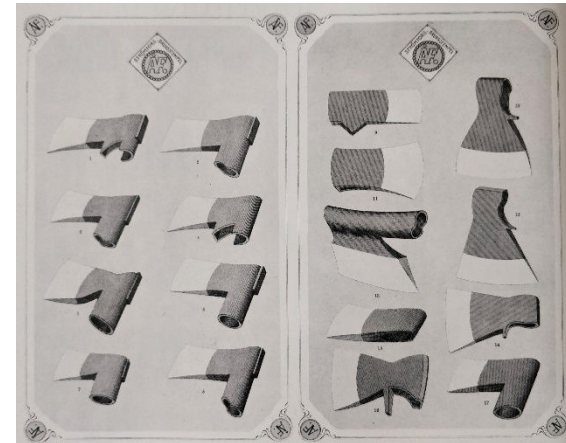
Jo entuudestaan kolme ruukkia ja kolmetoista sahaa omistanut kauppaneuvos Antti Ahlström sai tarjouksensa läpi vuonna 1886 ja ruukki siirtyi ison yhtymän yhdeksi osaseksi. Vaikea suhdannetilanne parani vuosisadan lopussa ja alkoi nousukausi. Ahlströmin omistuksen aikaan sijoittuu pohjoispään eli kenkäpajan uudelleenrakentaminen tiilisenä. Pajatuotannon kehittämisen sijaan uuden omistajan myötä painopiste siirtyi kuitenkin ennemmin sahatuotantoon, jossa tuotanto kasvoi vuosikymmenessä nelinkertaiseksi. Antti Ahlströmin kuoltua vuonna 1896 –tehtyään Strömforsiin matkan uuden puuhiomon perustamiseksi ja vilustuttuaan– hänen leskensä alkoi johtaa yritystä kunnes siitä tehtiin vuonna 1907 osakeyhtiö. (Siren s. 70)

Sahatuotannon voimakkaan kasvun johdosta joen itäpuolen valtasivat isot puutavarapinot ja ruukin teillä oli tunkua hevosmiesten odotellessa tukkikuorminensa purkua sahalle. Puutavaran kuljettamiseksi Ahvenkosken sataman ja ruukin välille rakennettiin vuonna 1905 kapearaiteinen junarata joka palveli pääosin puutavarakuljetuksia. Tuotanto oli pajoissa 1930-40 luvulla murto-osa siitä, mikä se oli ollut 1870-luvun vilkkaimmista vuosista. Samoin seppien määrä väheni siten, että kun 1870 alapajassa työskenteli 20 seppää, niitä oli vuonna 1930 kymmenkunta.

Suhdanteet olivat kuitenkin vaihtelevia ja sotien aikaan kysyntä oli suurempaa. Naulatuotanto oli ollut pitkään keskeisessä roolissa ruukin valikoimassa. Se kuitenkin muuttui ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Tuotanto keskittyi yläpajaan, jossa naulatuotannon sijaan alettiin panostaa uitto – ja metsänhoitoon liittyviin tuotteisiin. (Siren s. 74, 76)

Suhdanteet olivat kuitenkin vaihtelevia ja sotien aikaan kysyntä oli suurempaa. Naulatuotanto oli ollut pitkään keskeisessä roolissa ruukin valikoimassa. Se kuitenkin muuttui ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Tuotanto keskittyi yläpajaan, jossa naulatuotannon sijaan alettiin panostaa uitto – ja metsänhoitoon liittyviin tuotteisiin. (Siren s. 74, 76)

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Strömforsin ruukki oli ainoa, joka käytti edelleen vesipyöräkäyttöistä vasaraa ja toimi pääosin samoin teknisin periaattein kuin 1600-luvulla. Sopivan tuotevalikoiman ja korkean laadun johdosta tuotanto saattoi ylipäättään olla edelleen kannattavaa. Lisäksi puuhiili saatiin omasta takaa sahan ylijäämärimoista, jotka poltettiin Kortön saarella. Toisen maailmansodan synnyttämän metallituotteiden suuren tarpeen jälkeen toiminta kuitenkin kuihtui siinä määrin, että paja lopetettiin vuonna 1950. Viimeisenä tilauksena paja toimitti nauvoja Suomenlinnan entistämistöihin. (Siren s. 74, Salokorpi s. 109)

Kuva 9. Strömforsin tehtaan luettelossa v. 1903 esiteltyä tuote-valikoimaa. Tehtaan valikoimaa pidettiin monipuolisena ja laadukkaana.

Pajojen hiljeneminen, muoviteollisuuden alku

Vuosisadan puoliväli oli ruukissa suurten päätösten ja muutosten hetki. Ahlström oli 1930-luvulla aloittanut Karhulan Lasitehtaalla silloin vielä suhteellisen nuoren tuotantoalan, muovituotteiden osaston. Vuonna 1946 tehtiin päätös rakentaa Strömforsiin muovitehdas, jossa oli valmiiksi jonkun verran tyhjiä asuntoja. Paljolti ruukissa valmistettuja rakennustarpeita hyödyntäen se valmistui seuraavana vuonna ja aloitti toiminnan. Seuraavien vuosien aikana lopetettiin kannattamaton liiketoiminta. (*Idström s.13, Siren s. 100, 102*)

Pajat hiljenivät vuonna 1950, siitä kolme vuotta myöhemmin saha lakkautettiin. Tuotanto sekä ruukissa että sahasakin oli tekniikaltaan vanhanaikaista eikä investointeihin ollut perusteita. Ratkaisuun vaikutti ensinnäkin sodan jälkeinen uudelleenasetus ja sitä kautta puun saatavuuden haasteet. Toiseksi ruukin sijainti oli heikko liikenneyhteyksien kannalta, kun valtakunnalliseen rautatieverkkoon ei ollut yhteyttä ja meriyhteyskin oli vaivalloinen. Sen sijaan muoviteollisuus ei vaatinut raskasta liikenneverkkoa. Sen tulo ruukkiin pelasti ruukin, jonka työikäinen väestö hakeutui muoviteollisuuden pariin. (*Idström s.13, Siren s. 100, 102*)

Muoviteollisuuteen siirtyminen oli menestys ja tehdasta laajennettiin useaan kertaan. Työntekijöiden määrä kaksinkertaistui parissa kymmenessä vuodessa. Vanhoja ruukin rakennuksia Ahlström Oy hyödynsi osin varastoina, verstaina ja autotalleina. Uudelle asuinrakentamiselle tuli tarvetta, toisaalta ruukkimiljöön arvo ymmärrettiin yhä paremmin Jo vuonna 1949 oli perustettu Ruuki Kilta ry paikkakunnan perinteitä vaalimaan. 1960-luvulla ruukin alueesta alettiin laatia rakennuskaavaa. Se saatiin vahvistetuksi vuonna 1968 sisältäen ensimmäisenä Suomessa maalaiskuntaa koskevia suojelumääräyksiä. (*Siren s.103, 110, AMT*).

Kuva 10. Rakennuskaava vuodelta 1966, johon rakennukset merkattu tummemmalla. Uusi rakentaminen sijoittuu kylän reunamille. Etelästä joen toiselle puolelle haarautuva uusi tielinjaus on uusi, eikä sitä ole toteutettu.

1990-luvulla perustettiin Ruotsinpyhtään Ruukkialue Oy -niminen yhtiö, jonka tavoitteena oli ylläpitää ja kehittää ruukkialuetta. Pääosakkaina olivat Ruotsinpyhtään kunta ja A. Ahlström Oy. Sen omistukseen siirrettiin useita ruukin kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia. Tällöin aloitettiin elävöittämisprojekti, jossa osapuolina olivat Museovirasto, Uudenmaan Ympäristökeskus ja Ruotsinpyhtään Ruukkialue Oy. Ruukkialueen saatua EAKR-2-statuksen (Euroopan aluekehitysrahasto), se onnistui saamaan EU:lta rahoitusta. *(Härö LR, AMT, AE)*

Arkkitehtitoimisto Härö Oy laati korjaussuunnitelmia useisiin rakennuksiin joita toteutettiin määrärahojen sallimissa rajoissa. Tätä ennen vuonna 1983 ruukin alue hyväksyttiin valtakunnalliseksi perusparantamisen koalueeksi ja Ahlströmin omistamiin asuinrakennuksiin tehtiin korjaustöitä Asuntosäätiön tuella. Arkkitehtitoimisto Lappalainen Oy:n suunnitelmien mukaan. *(Härö LR, AMT, AE)*

Ruotsinpyhtään ruukki yhdistettiin Loviisan kuntaan vuonna 2010. Pian tämän jälkeen tapahtui ruukille dramaattinen muutos, kun monikansallisen Schneider Electronics:in omistukseen vuonna 1999 siirtynyt sähkötarviketehdas päätti lopettaa Strömforsin tehtaan. Pitkä teollinen toiminta paikkakunnalla tuli päätökseen vuonna 2014. Tehtaassa oli tällöin töissä n. 200 työntekijää. Toiminnan painopiste on siirtynyt tämän jälkeen mm. kulttuuriin, liikuntaan ja hyvinvointipalveluihin ainutlaatuista ympäristöä hyödyntäen. *(YLE, AMT)*

Loviisan kaupunki on 2020-luvulla suunnittelemassa uutta asemakaavaa. Nykyisellään voimassa oleva rakennuskaava 1960-luvun lopulta on monin paikoin toteutumaton. Tavoite uudessa asemakaavassa on säilyttää vanhan ruukin elinvoimaisuus ja tukea alueen kehittymistä sen historiallisia arvoja ja vanhaa rakennuskantaa kunnioittaen. *(AE; M. Mäntysaaren haastattelu, 2020)*

Kuva 11. Ilmakuva ruukista.

15 Nykyisen Alapajan historia

Alapaja on jo historiassa ollut eri osista koostuva ja rakennusosina eri ikäisiä. Historiaosuudessa on kerrottu ruukin alkuvaiheista ja alapajan ensimmäisistä versioista. Tässä kappaleessa kerrotaan nykyisen rakennuksen synnystä 1700-luvun lopulta alkaen.

1700-luvun loppupuoli

Kankipaja

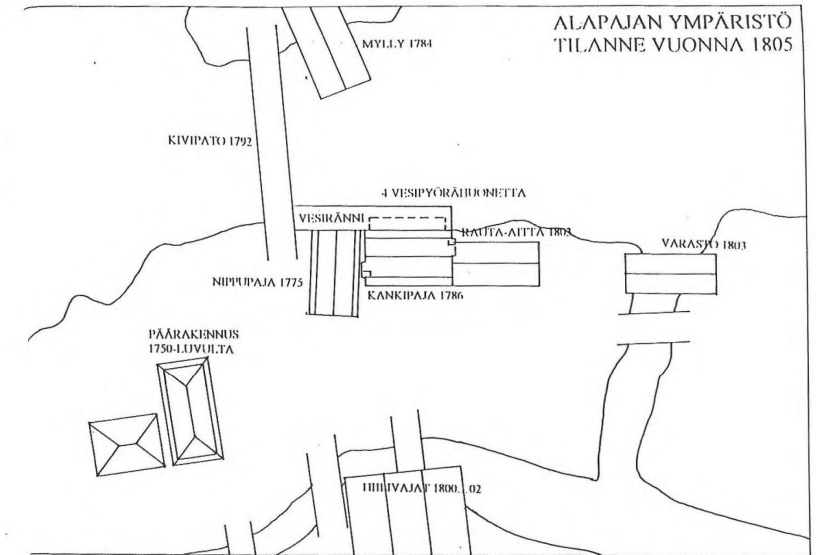
Pajan tuhouduttua jälleen kerran vuoden 1786 tulipalossa se rakennettiin uudelleen vuonna 1789. Tämä paja toimi vuoteen 1871, eli pidempään kuin seuraajansa. Vuoden 1810 sattuneessa tulipalossa paja tuhoutui mutta se mainitaan tulleen saman tien rakennetuksi ennalleen. Pajassa on 4 vesipyörää, joista kaksi liikuttivat kahden ahjon, ylemmän ja alemman paljetta. Näiden välissä oli kookas vasara, jolla rautamötikkä taottiin kankiraudaksi. Neljäs vesipyörä pyöritti eri työvälineiden kunnostuksessa käytettyä hiomakiveä. (Siren s. 26, 64, Idström s. 8).

Alapajan pohjoispääty

Kankipajan pohjoispuolelle oli rakennettu vuonna 1749 ensimmäinen nippupaja Forsellin ja Nohrströmin toimesta. Uusi nippupaja rakennettiin vuonna 1775. Sen harja on ollut poikittain koskeen nähden ja on ulottunut osin nykyiselle pihamaalle. Tämän laitteita käytti kaksi vesipyörää, toinen liikutti vasaraa ja toinen palkeita, joita oli yhteensä kuusi kuten ahjojakin. (Härö liite 1)

Alapajan eteläpääty

Vuonna 1803 rakennettiin kankipajan eteläpäätyyn jatkeeksi puurakenteinen vaakahuone ja takki- ja kankirauta-aitta. Rakennus pystytettiin hirsistä ja ristipuusta. Aitta on ollut aluksi kiinni pajan eteläseinässä ja myöhemmin siirretty etelämmäksi. Siirron jälkeen aitan ja pajan väliin on tällöin jäänyt avoin katettu lastausvälikkö. Osassa lähteistä viitataan aitan rakennusvuodeksi 1811, on siksi mahdollista että aitta on tuhoutunut vuoden 1810 tulipalossa. Myös aitan siirto voi liittyä tähän mahdolliseen uudelleenrakentamiseen. (Siren s. 29, Härö liite 1)

Kuva 12. Alapajan ympäristö vuonna 1805. Ahjot ovat sijainneet todennäköisesti rakennuksen päädyissä. Kankipajan pohjoispuolella (vasemmalla) oleva nippupaja on sijoitettu poikittain kankipajaan nähden. Molemmat rakennukset ovat olleet taitekattoisia. Kankipajan eteläpuolella jatkeena on aittarakennus.

1800-luku

Vuonna 1810 rakennettu uusi, mutta heti seuraavana vuonna palanut ja sitten uudelleenrakennettu naula- eli nippupaja oli kooltaan 14.5 m x 13.5 m, korkeus vain 2.4 m. Nippupajan seinät olivat laudoitettua hirsiristikkoa, katto lautaa. Nippupajassa oli tuolloin kaksi vasaraa ja seitsemän ahjoa. Vuoden 1840 piirroksesta (kuva x) näkee, että harja on ollut tällöin samansuuntainen kankipajan kanssa, eli rakennuksen ääriviivat alkoivat olla samat kuin tulevan muuratun version. *Siren s. 64, Härö, liite 1*)

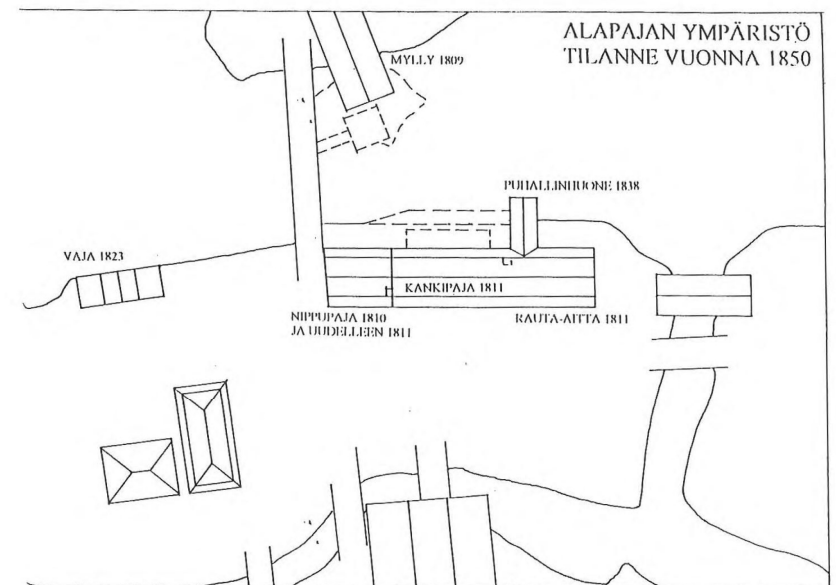
Lastaustilan kohdalle kosken puolelle nousi vesipyörähuoneiden jatkeeksi jo vuonna 1838 tiilinen jo edellä mainittu puhallushuone, joka korvasi palkeet ja tehosti tuotantoa. Kyseinen siipi katettiin ensimmäisenä rakennuksena ruukin alueella pellistä. Puhallinhuone purettiin 1950-luvulla, sen kivijalka erottuu edelleen maastosta. *(Siren s. 64, Härö, liite 1)*

Kuva 13. Johan Knutsson'in lyijypiirros ruukista n. vuodelta 1840 on ilmeisesti vanhin kuva ruukista. Ylisuurena piirretyn letkuvajan takana näkyy mansardipäätyinen nippupaja, sen jatkeena hieman korkeampi mansardikattoinen kankipaja ja puhallinhuone. Piirustuksesta erottuu myös ahjojen piippuja. Korkea harjakattoinen varasto, "Verkhus" näkyy pajan takana.

Nippupajatoiminto siirrettiin uuteen rakennukseen padon yläpuolelle 1800-luvun puolivälissä (nk. manufaktuuripaja / naulapaja / yläpaja). Alapajan kankipajassa oli edelleen ruukin kookkaimmat vasarat ja isommat esineet valmistettiin siellä. *(Siren s. 28, Härö liite 1)*

Kankipajan pohjoispäädyn tilaa alettiin kutsua kevyt pajaksi tai Kenkäpajaksi, siellä valmistettiin mm. hevosenkenkiä. Jäljempänä tätä Alapajan pohjoisinta osaa nimitetään kenkäpajaksi. Se käsitti tässä vaiheessa yhden nippuvasaran ja kaksi naulavasaraa. *(Siren s. 28, Härö liite 1)*

Kuva 14. Alapajan ympäristö vuonna 1850. Kankipajan pohjoispuolella olevan nippupajan katto on samansuuntainen kuin pajan. Rauta-aitta eteläpuolella jatkaa kankipajan kattoa. Kosken puolelle on noussut puhallinhuone. *(Härö, liite 1)*

Uuden kankipajan rakentaminen vuonna 1871

Alapaja rakennettiin vuonna 1871 kankipajan osalta jälleen uudelleen. Nyt se rakennettiin kuitenkin ensi kertaa kokonaan tiilestä muuraten. Vanhojen kivijalkojen mitoista päätellen vanhoja perustuksia käytettiin hyväksi. Vuoden 1806 palovakuutus-asiakirjasta käy ilmi edellisen, eli vuonna 1786 rakennetun kankipajan mitat. Kivijalka oli kyynärän korkuinen (n. 60 cm), kivijalka oli kooltaan 33x22 kyynärää eli n. 20x13 metriä. Mitta vastaa nykyisen kankivasarapajan nykyistä runkosyvyyttä, pituutta on kuitenkin nyt n. 6 m enemmän etelään. (*Siren, s. 26, 64, Härö liite 1, Idström s. 9*)

Uusi kankipaja rakennettiin siten ainakin pääosin vanhojen perustusten päälle. Toistuvat tulipalot olivat syynä siihen, että kankipaja tehtiin nyt muurattuna. Kankipajaa ja Kenkäpajaa ei kuitenkaan rakennettu vielä tässä kohdin siihen yhtenevään asuun missä se on nyt, vaan kenkäpaja uudelleenrakennettiin tiilisenä vasta vuonna 1896. Keskelle rakennusta sijoittuva kankipaja rakennettiin siis kahden olemassa olevan rakennuksen väliin. Kosken vastakkaiselle puolelle rakennettiin uusi siipi mellotusahjon hormia ja piippua varten, näin uudisrakennus oli käytännössä T-mallinen.

Vuonna 1896 pohjoispäädyn Kenkäpaja rakennettiin muurattuna tiilirakennuksena korvaten edeltäjänsä. Uuden ja vanhemman osan sauma häivytettiin ja julkisivut ja räystäät jatkuivat samassa linjassa. Reilu 20 vuotta myöhemmin rakennettu kenkäpaja tehtiin kuitenkin hieman niukemmin julkisivukoristein. Pilasteriaiheet puuttuvat, räystääs- ikkuna- ja oviaukkodetaljit ovat kuitenkin yhtenevät keskellä olevan alapajan kanssa. Pohjoispäädyssä räystääsaihe kulkee vaakaan muodostaen päätykolmion. Päädyssä on ollut ikkuna, se on myöhemmin muurattu umpeen kun pato ja siltarakennelma purettiin ja paikalle tehtiin maavalli, joka täytettiin käytännössä kiinni pajan päätyyn. (*AF, Härö Lr*)

Alapajan kosken puoli

Kivestä rakennettu pato oli rakennettu vuonna 1792, se uusittiin tiilirakenteiseksi vuonna 1872 eli uuden pajan rakentamisen yhteydessä. Siitä vesi johdettiin vesiränniin, joka oli edelleen

puurakenteinen ja kivijalkainen. Ilmeisesti ränni on kuitenkin ollut aluksi kapeampi ja viimeistään pajan uudelleenrakentamisen aikaan levennetty. Leikkauksessa (kuva 22) näkyy, että vesiränni ei kulkenut pajaa vasten, vaan siinä on ollut kaksi seinää, niitä on tuettu rännin yläpuolella kulkevin puupalkein. (*Härö liite 1*)

Alapajan kylkeen rakennettiin luumylly aivan 1800-1900-luvun taitteessa. Ensin kosken reunassa seisojien pienehkö myllyrakennus, tämän jälkeen rakennettiin pulpettikattoinen mylly aitan itäseinää vasten. Rakennus purettiin 1970-luvulla, sen toiminta lakkasi kuitenkin jo vuosikymmeniä aiemmin. (*Härö liite 1*)

Kuva 15. Valokuva on todennäköisesti 1800-luvun puolelta. Kuvan oikeassa reunassa oleva myllyrakennus on vielä taitekattoinen. Kuva on ainoa löydetty, jossa Alapajan eteläpuolella rannassa ei ole luumyllyä eikä pientä rakennusta rannassa. Aitta on yksivärinen, myöhemmissä kuvissa eteläpäädyn aitan nurkat ovat valkeat.

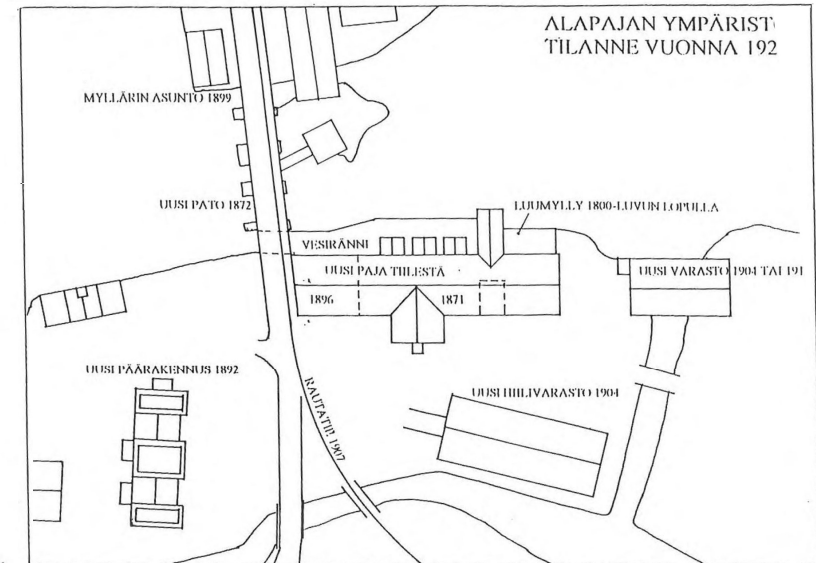
Ulkoasu

Rakennuksessa oli harjakatto toisin kuin edeltäjässään, joka oli katettu mansardi- eli taitekatolla ja todennäköisesti lautakatteella. Uuden kankipajan katto verhoiltiin peltikatteella kuten puhallinhuoneen katto aiemmin. Puhallinhuoneen katto tosin näyttää tehdyn tavanomaisesta rivipeltikatosta poiketen. Valokuvista päätellen peltikatteen vuodat eivät ole olleet samassa tasossa, vaan joka toinen hieman koholla. Edelleen kuvista voi päätellä, että vesipyörähuoneiden vesikatto on tehty aluksi päreistä. (Siren 64)

Kankipajan kattorakenteena oli muutama vuosikymmen aiemmin Ranskassa kehitetty Polonceau-kattotuolirakenne, jossa teräksiset vetotangot lappeen alapuolella vahvistavat rakennetta. Katossa ei ollut eristystä vaan kattotuolien päällä oli lautaverhous, sen päällä vesikate. Vuonna 1896 uudelleenrakennetun pohjoisosan, kenkäpajan katon lapheet kulkevat samassa tasossa kuin kankipajan. Sekin katettiin alun perin pellillä. Kankipajassa peltivuota on ollut kapeampi kuin myöhemmin valmistuneessa uudessa kenkäpajassa.

Katon harjalla on ollut kankipajan kohdalla neljä kattoikkunaa, jotka ovat olleet avattavissa tuuletusta varten. Kenkäpajan kattolappeella kosken puolella on ollut lisäksi kaksi pientä valolyhtyä, harjalla on ollut kaksi avattavaa luukkua.

Alapajaan tehtiin vielä toiminnan loppuvuosia investointi, kun kattorakenne uusittiin tiilirakennuksen osalta. Vanha kattorakenne oli Polonceau-kattotuolein tehty, eli vesikaton alapuolinen osa oli rakennettu terästangoiin. Uusi kattotuoli oli puinen kolmiomainen rakenne, jota vahvistettiin vetotangoiin. Tällöin tilojen hallimainen luonne muuttui, kun ne saivat kattotuolin alapintaa vasten tehdyn alakaton. Vesikate oli muutostöiden jälkeen betonitiilikate, joka vaihdettiin myöhemmin tiilikatteeksi. (Härö LR)

Kuva 16. Alapaja ympäristöineen 1920-luvulla. Kosken suuntainen harjakatto kattaa koko pajan aittoineen.

Kuva 17. Vesipyörähuoneiden vesikate on päreestä. Takana näkyy tiilinen ja peltikattoinen puhallinhuone.

Kuva 18. Alapaja vastarannalta katsottuna. Oikealla olevan pohjoisosan lappeella erottuvat kaksi kattolyhtyä. Tiilisen puhallinhuoneen vasemmalla puolella on puurakenteinen luumylly. Kuva on 1900-luvun alusta.

Julkisivut muurattiin pääasiassa ristilimityksellä ("englantilainen limitys") edeltävien rakennusten perustuskiviä hyödyntäen. Muurauksessa vuorottelevat yleensä kaksi kerrosta, sidekerros ja juoksukerros, lisäksi juoksukivikerrokset siirtivät puolen kiven verran edelliseen juoksukivikerrokseen nähden. Ahjosiiven puolella julkisivua on koristeltu pilasteriaihein ja ikkunan holvikaarein. Sen sijaan kosken puolella muurattu julkisivu on virtaviivaisen sileä. Rakennuksen ulkoseinät on tehty puolentoista kiven paksuisena. Räystäät on koristeltu koko muuratulla osalla T-mallisin hammaskoristeaihein. Hirsisen aitan julkisivut olivat aluksi maalamattomat. Kosken puolen julkisivu on myöhemmin laudoitettu pystylaudoin ja koko aittaosa käsitelty punamullalla. (*Siren s. 64*)

Kosken puoleisella julkisivulla tehtiin kookkaat tiiliholvaukset kolmelle isolle ja yhdelle pienelle vesipyörälle. Holvikaaret ovat tukeutuneet suoraan kivijalkaan. Kivijalka ja siinä olevat vesipyörien aukot lienevät kuitenkin ainakin osin olleet jo tässä vaiheessapaikoillaan puurakenteisen edeltäjän jäljiltä. Päivänvaloa sisälle antavat ikkunat on sijoitettu holvien väleihin ylemmäs. Näistä yksi on puhkottu muita myöhemmin, vasta 1900-luvun puolivälissä. (AF)

Kuva 19. Alapaja sillalta kuvattuna 1900-luvun alussa.

Vesipyörien suojaamiseen rakennettiin puurakenteiset vesipyörähuoneet. Ne olivat vaakalaudoitettuja puurakenteisia harjakattoisia siipiä pajan kyljessä ja hahmoltaan samanlaisia kuin myöhemmin rakennettu yhä kosken puolelle rekonstruoitu ratashuone. Alun perin vesipyörähuoneissa on ollut kosken puolella seinän yläosassa luukku ilmeisesti tuuletusta varten. Vesipyörähuoneista ainakin osassa on ollut myös ovi ulos.

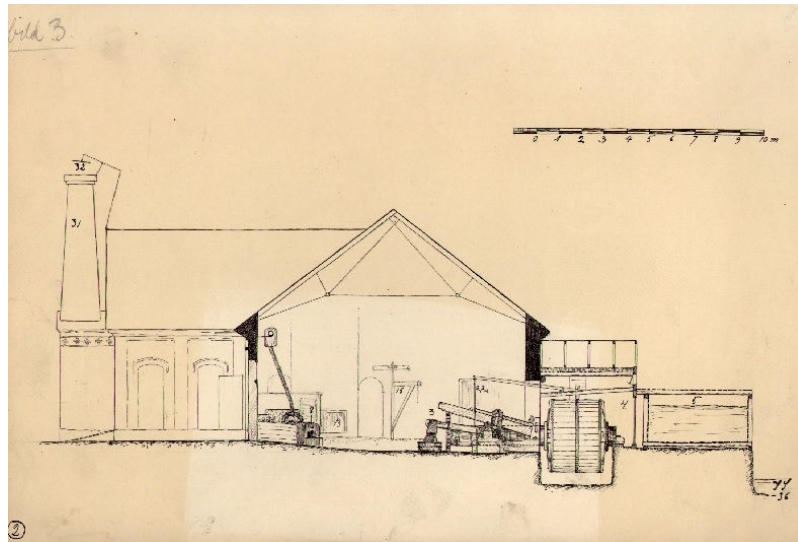
Julkisivujen arkkitehtuuri edustaa klassismia niukkoine pilasteri- ja korniisikoristeaiheineen. Ikkunat ja oviaukot ovat kaarevia ja päällä olevia holvikaaria on korostettu. Symmetriaa ja harmoniaa on tavoiteltu koristeiden ja aukotusten sijoittelussa. Kokonaisuudessaan rakennus on julkisivuiltaan melkoisen yhtenäinen, vaikka sen eri osien syntyjen välillä on lähes vuosisata.

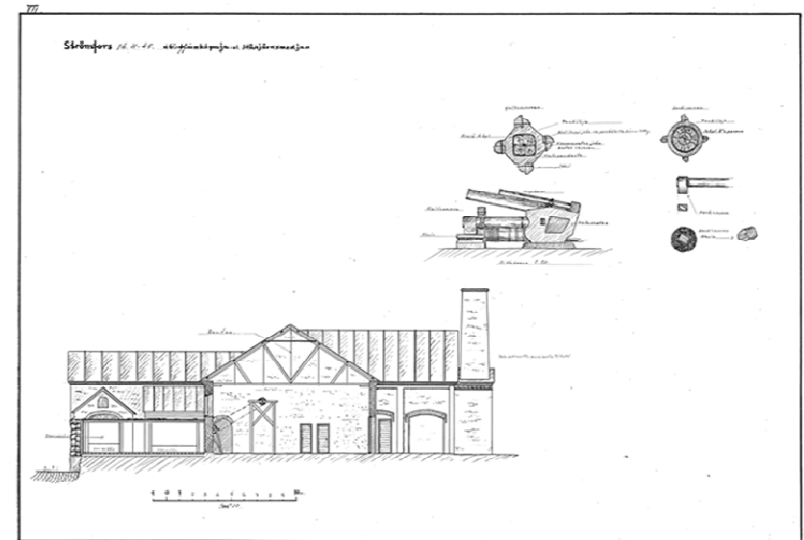
Kuva 20. Alapajan itäjulkisivua kosken toiselta puolelta kuvattuna n. 1930-luvulla. Kaksi vesipyörä-huonetta on jäljellä, kolmas on purettu. Vesipyörähuoneiden välissä olevat 9-ruutuiset ikkunapuitteet ovat vaaleat. Neljäs, purettu vesipyörähuoneen oikealla puolella nykyisin oleva ikkuna puuttuu kuvasta.)

Kuva 21. Kankipajan julkisivua lännen suunnalta. Keskellä olevan kankipajan arkkitehtuuri on pilastereineen koristeellisempi kuin vasemmalla olevan 25 vuotta myöhemmin muuratun kenkápajan, jossa julkisivun reliefit ovat astetta niukemmat. Peltikatevuota on eri osilla eri levyinen. Kornisi kiertää rakennuksen räystäään korkeudella. Ikkunoiden yläpuolen holvikaari muodostaa myös koristeaiheen. Matalahko massiivinen piippu sijoittuu symmetrisesti ahjosiiven päähän. Oikealla näkyy puurakenteinen aitta ja lastausvälikkö, joka jäi aitan ja kankipajan väliin. Aitan julkisivussa näkyy ikkuna, joka on malliltaan samanlainen kuin aitan päädyssä nykyisellään oleva. Sama malli toistuu myös muuratussa pajaosassa.

Kuva 22. Kankipajan leikkaus vuodelta 1936. Kuvassa näkyy vesirännin poikkileikkaus. Oikealla on puuseinin tuettu vesiuoma, vesipyörän alla ränni kulkee syvemmillä. Kosken puoleinen murattu seinä on rakennettu paksumpaa kuin kuivan maan puoleinen. Teräksisin vetotangoin vahvistettu siro Polonceua-kattotuolirakenne kannattelee kattoa

Kuva 23. Leikkaus kankipajasta vuodelta 1945. Uusi kolmiomainen kattotuolirakenne on korvannut vanhan. Vesikate on kuvassa peltiä kaikissa rakennuksen vesikatteissa. Kuvan yläaidassa on detaljikuva vasarasta. Nelihampainen teräksellä vahvistettu puinen hammaspyörä nostaa raskasta hirrestä tehtyä vasaraa

Sisätilat

Uuden kankipajan varustus poikkesi aiemmasta. Nyt ruukissa otettiin käyttöön franche-comté-taonta, jolloin aiemman yhden vasaran sijaan pajaan rakennettiin kolme vasaraa vesipyörineen. Keskimäinen oli nk. meltovasara, josta muotoiltu rauta siirrettiin kahteen venytysvasaraan. Tuotantoa saatiin näin hieman tehostettua, Ruotsissa oli kuitenkin jo samaan aikaan yleistymässä uusi, edellistäkin tehokkaampi lancashire-taonta. Eteläisimpänä ennen puhallinhuonetta ollut neljäs pienempi vesipyörä antoi voiman hiomakivelle. (Siren s. 28, 74, Marttila, s. 29, AF)

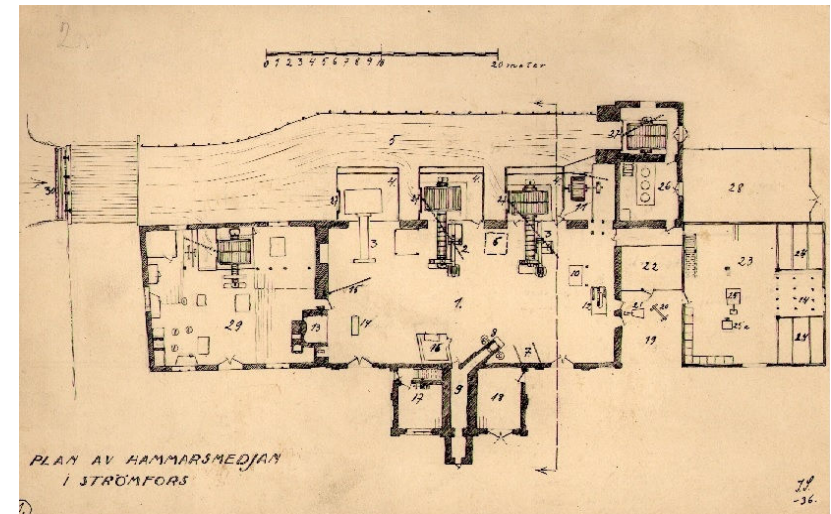
Kenkäpajan vesipyörä sijoitettiin rakennuksen sisälle nippuvasaraa varten. Sitä pyörittävä vesiuoma johdettiin kiertämään rakennuksen alta tässä kohdin. Kosken puoleisella julkisivulla on nähtävissä edelleen fragmentteja aukoista, joista vesi ohjattiin kulkemaan rakennuksen alle.

Länsijulkisivulla olevan ahjosiiven keskellä on ollut hyvin vahvarakenteinen vaakahormi, joka on johtanut piippuun. Rakenteiden on tullut kestää mellotuksen vaatima erittäin korkea lämpötila. Pajan ilmanvaihdon tuli olla voimakas, jotta pajassa ylipäättään pystyi työskentelemään hiilten savukaasujen ja rautaa kuumennettaessa syntyvien myrkyllisten kaasujen johdosta. Ilmeisesti länsisiiven piippua käytettiin tämän johdosta myös poistoilmahormina. Vesipyörähuoneiden luukut saattavat liittyä myös korvausilman saantiin. (JJ)

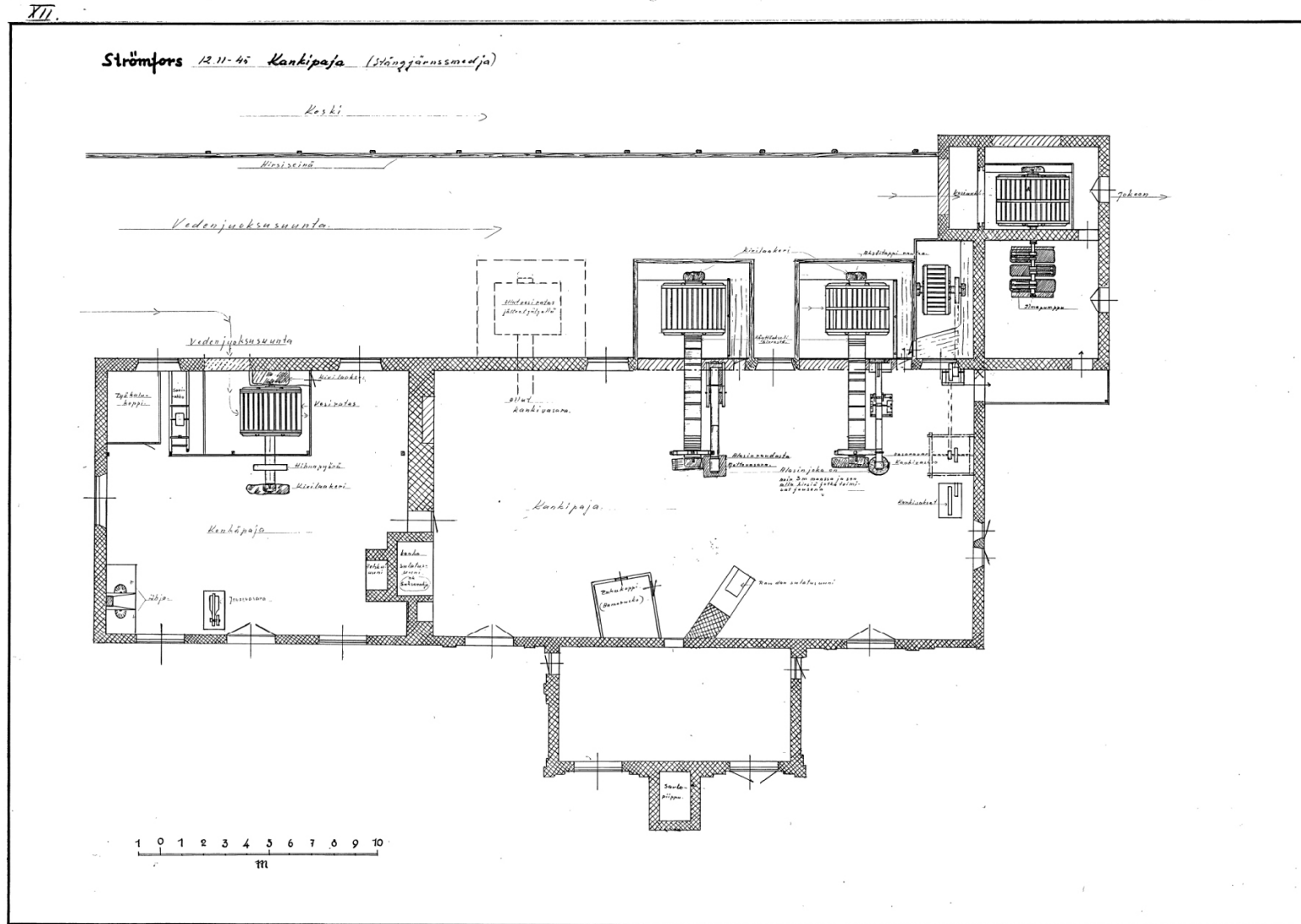
Ahjosiiven savuhormin molemmin puolin on pohjapiirroksessa esitetty isohkot huoneet. Etelänpuoleiseen tilaan johtaa kookkaat pariovet, tilassa on aluksi ollut leivintupa. Toisella puolella piippua oleva tila on ollut varasto- ja taukotilana ("labbi"), sen eteisestä on ollut portaiden kautta kulku ullakolle. Myöhemmin tilat toimivat varastoina. Erään tarinan mukaan ahjosiivessä säilytettiin "häjyjen" raskaita kahleita. (KL s. 1, AF, JJ)

Neliömäinen vaak- ja rauta-aitta on hirsirakenteinen. Rakennuksen keskellä on neljä järeää puupilaria, jotka kannattavat primääri- ja sekundäärihirsiiä. Ikkunoita on ollut alakerroksessa vain kaksi ja tila lienee ollut melko hämärä. Järeät pilarit ja palkit ovat edelleen nähtävillä rakennuksen alakerrassa.

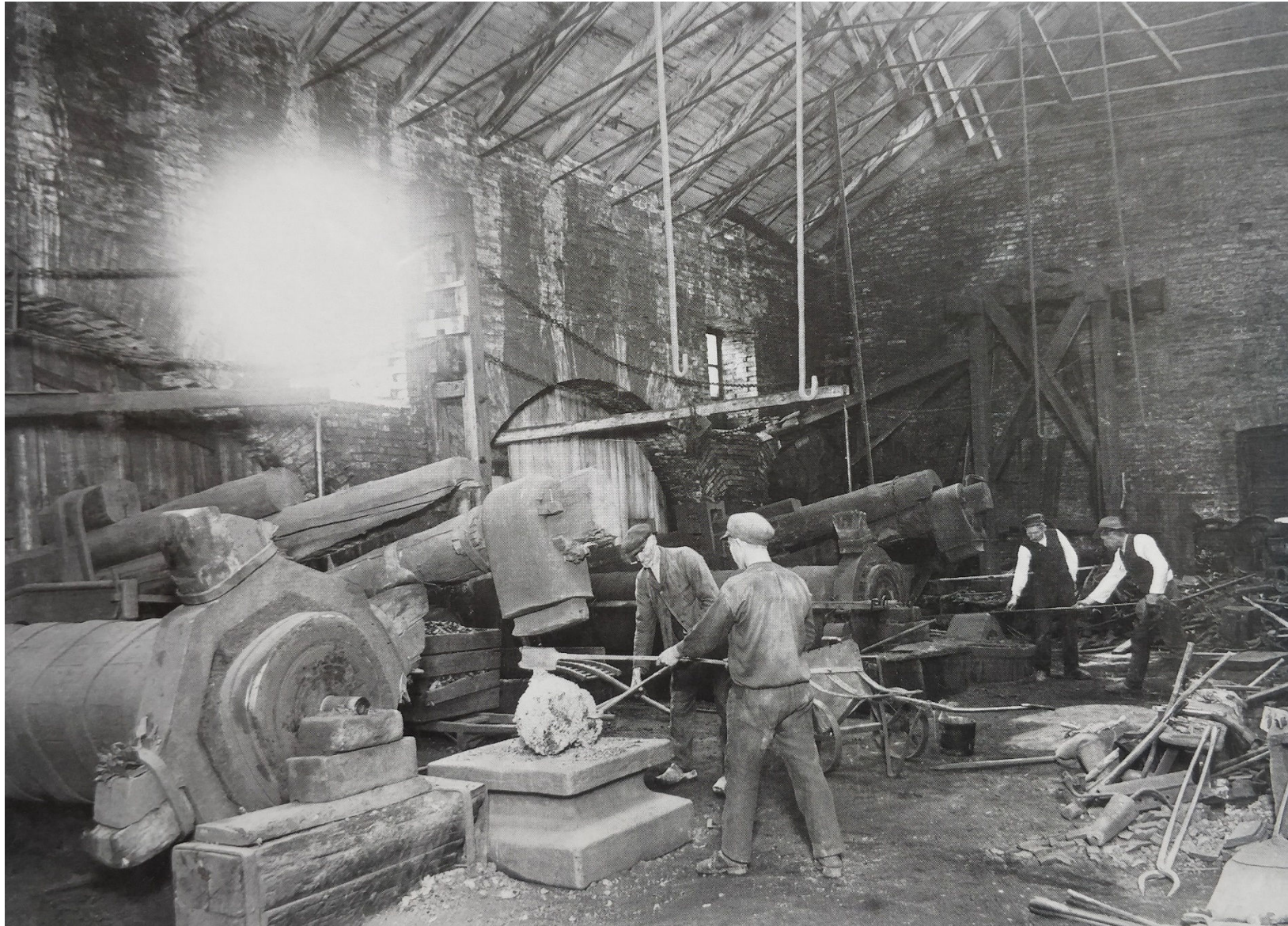
Vaaka on ollut avovälissä, siinä on punnittu mm. romurautaa, jota paja hankki yksityisiltä. Nostoja varten on sen kohdalla kattorakenteissa edelleen löydettävissä nissi. Aitta on toiminut lähinnä valmiiden tuotteiden varastona. Lähellä olevaa Verkhusia käytettiin aitan ohella valmistuotteiden varastopaikkana. (Härö liite 1, AN)

Kuva 24. Kankipajan pohjapiirros vuodelta 1936. Kankipajassa on kolme kookasta ja yksi pieni vesipyörä, kenkäpajassa vesiränni kulkee lattian alla pyörittäen yhtä ratasta. Oikealla ylempänä on puhallushuone (26) vesipyörineen. Kankipajan oikealla puolella on lastausvälikkö, siitä oikealle hirsirakenteinen vaak- ja rauta-aitta. Luumylly (28) rakennettiin 1800-luvun lopulla. Vasemmalla oleva kevytpaja (29) on tässä jo rakennettu sekin muurattuna. Näiden välissä sijaitseva ahjo (13) oli todennäköisesti olemassa jo ennen vuoden 1871 rakennustöitä. Uuden ahjon savukaasut johdetaan länsisiipeen eli ahjosiipeen (9). Puhallinhuoneeseen kulku on lastausvälikön perällä, kulku sinne on kankipajan nurkasta. Aitan (23) keskellä on neljä pilaria. Julkisivu avautuu lännen suuntaan (pitkälle sivulle) vain yhden ikkunan kautta (vrt. myös kuva 21)

Kuva 25. Pohjapiirros muuratusta alapajasta vuodelta 1945, puurakenteinen eteläpään aitta on piirustuksessa esittämättä. Pohja on hyvin yhtenevä 9 vuotta aiemmin tehdyn piirustuksen kanssa (kuva 24). Vasemmanpuoleisen vesipyörän kohdalle on kirjoitettu "ollut vesiratas, jätteet jäljellä". Vasemmalla kankipaja vesipyörineen, rattaan vasemmalla puolella on työkalukaappi. Rattaan vastakkaisella seinällä nurkassa on ahjo, oven vieressä jousivasara ja väliseinää vasten hehkutusuuni. Keskellä alhaalla olevan ahjon ja piipun väliin jääviä väliseiniä ei ole tässä esitetty.

Kuva 26: Vuonna 1871 rakennetun kankipajan sisämiljöötä vuonna 1920. Etualalla oleva vasara on kookkain, sen takana toinen vasara. Rakennuksessa ei ole välikattoa, vaan kattotuolit ovat näkyvissä. Ylävalo tuovat kattoikkunat sai avattua tuuletusta varten.

Kuva 27. Kankipajan miljöötä pohjoiseen eli kenkäpajan suuntaan 1920-30-luvulta. Etualalla vasemmalla france comté- ahjo, johon johtava paksu putki on johdettu puhallinhuoneesta. Sen takana oleva seppiä lepohuone "Aamurusko". Takaseinällä on työntekijöitä tynkähjon äärellä. Paja käytti loppuaikoinaan raaka-aineena paljon romurautaa.

Kuva 28. Vesipyörähuoneiden eteläpuolella sijainneen muuratun puhallinhuoneen kojeisto. Siipeen asennettiin kolmisylinterinen yksitoiminen puhallinkone, joka korvasi palkeet. Kuvassa sitä on rasvaamassa seppä Kalle Lihr.

Alapajan ympäristö

Pajan vieressä sen länsipuolella on ollut seppiä käytössä olleita hiilivarastoja. Vuoden 1809 (s. 11) kartassa niitä näkyy kolme kappaletta vierekkäin rakennettuina. Kaksi niistä oli kankipajan seppiä varastoja ja kolmas kuului naulasepille. Varastot rakennettiin vuosina 1800-1812 ja olivat kaksikerroksisia. Varastot on jouduttu purkamaan viimeistään rautatien tultua vuonna 1907. Varastoja korvaamaan rakennettiin iso yhtenäinen hiilivarasto, joka sijoitettiin lähemmäs pajaa. Se purettiin 1950-luvulla, samalla sijainnilla on nykyisellään rakennuksen edustan liikennealue ja parkkipaikka. (Härö Lr,)

Kuva 29. Karttakuva ruukista vuodelta 1910, Alapaja merkattu nuolella. Alapajan länsipuolella on kookas hiilivarasto. Kosken itäpuolelle on levittäytynyt laaja lautatarha. Lautatarhalle Alapajan yläpuolelta kulkeva kaareva viiva esittää rautatiötä.

Kuva 30. Ilmakuva vuodelta 1941. Rakennuksen länsipuolella on edelleen vinottain iso hiilivarastorakennus. Kolmas vesipyörähuone on purettu.

1 6 Alapajan toiminnan loppumisen jälkeen tehdyt muutokset ja nykyasu

1 61 Uudet toiminnot 1950-luvulta eteenpäin

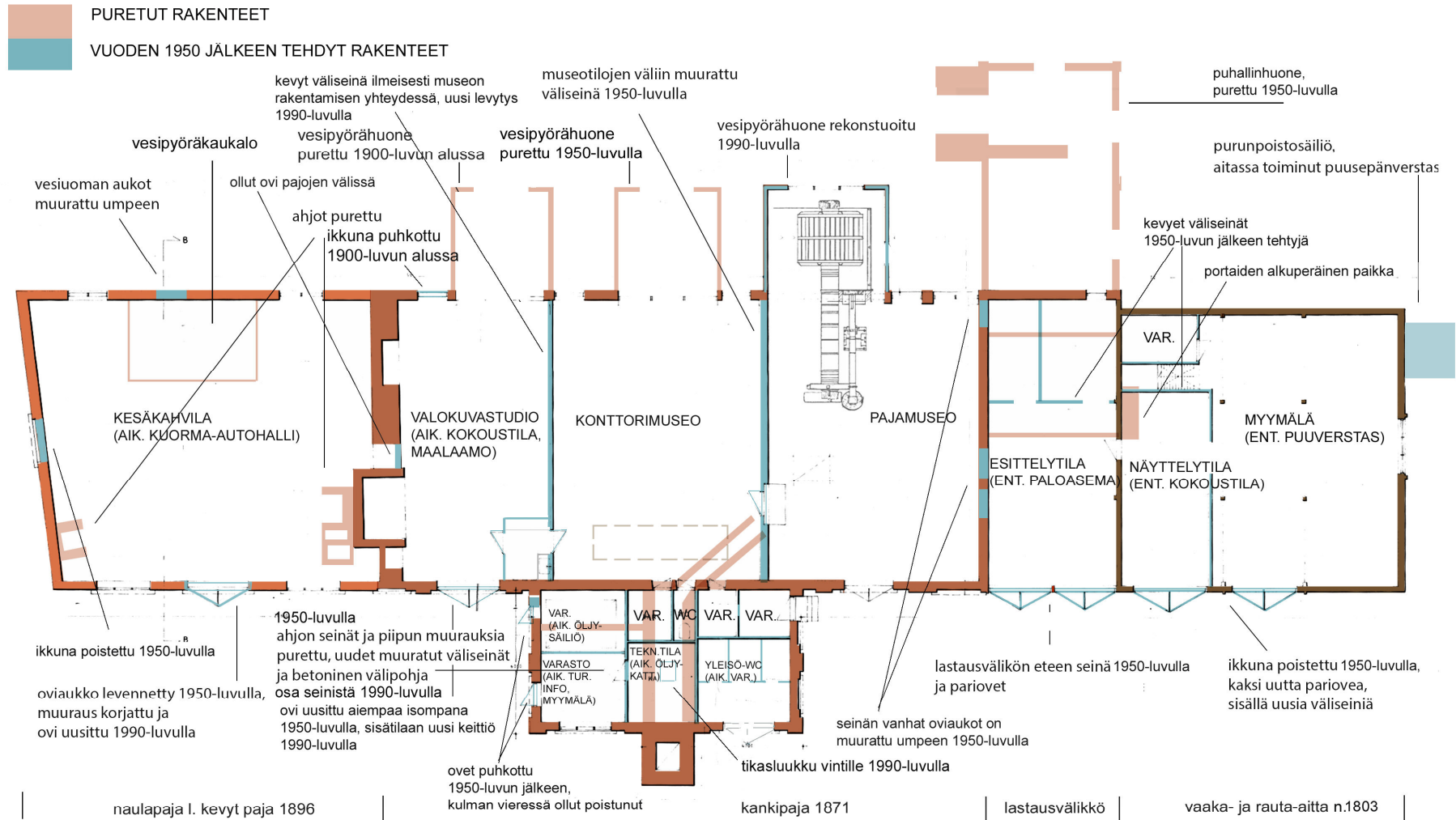
Alapajan vasarat hiljenivät siis vuonna 1950 eikä padolle ja vesirännille enää ollut käyttöä. Puiset padon sulkurakennelmat purettiin ja pato muutettiin maavalliksi. Vesirännin puuseinämät purettiin ja niiden alapuolella ollut kivimuurinen uoma täytettiin maaineksella. Yksi kolmesta vesipyörähuoneesta oli vasaroinen jo tässä vaiheessa purettu 20-30-luvulla. Loput kaksi huonetta sekä tiilinen puhallinhuone purettiin pajan alasajon jälkeen, yksi kuitenkin rakennettiin uudelleen tulevan museotilan kohdalle. Osa puhallinhuoneen kivijalasta erottuu edelleen maastossa. Samoin erottuu puhallinhuoneen pajan puoleinen pääty, jonka seisoo tiilisenä paikoillaan. Säästynyt on myös sen yksi kattotuoli teräksisine vetotankoineen. Puhallinhuoneen eteläpuolella toiminut luumylly purettiin vasta 1970-luvun jälkeen, vaikka sen toiminta oli loppunut 1930-luvulla. (AF, Härö LR)

Rakennuksen tilat Ahlström otti nyt muuhun käyttöön. Pohjoisosa muutettiin kuorma-autohalliksi, sen viereisestä tilasta tehtiin maalaamo. Näiden johdosta Alapajan länsijulkisivun kahta pariovea suurennettiin. Samalla kenkápajan lattian alla kulkeva vesiränni täytettiin. Uusi väliseinä rakennettiin keskelle kankipajaa ja sen pohjoispuolelle jäivät lattiat valettiin teräsbetonilattioiksi. Vuonna 1987 pohjoispäädyn tilassa aloitti kesäkahvila, jossa käytössä tila on edelleen. (Härö LR)

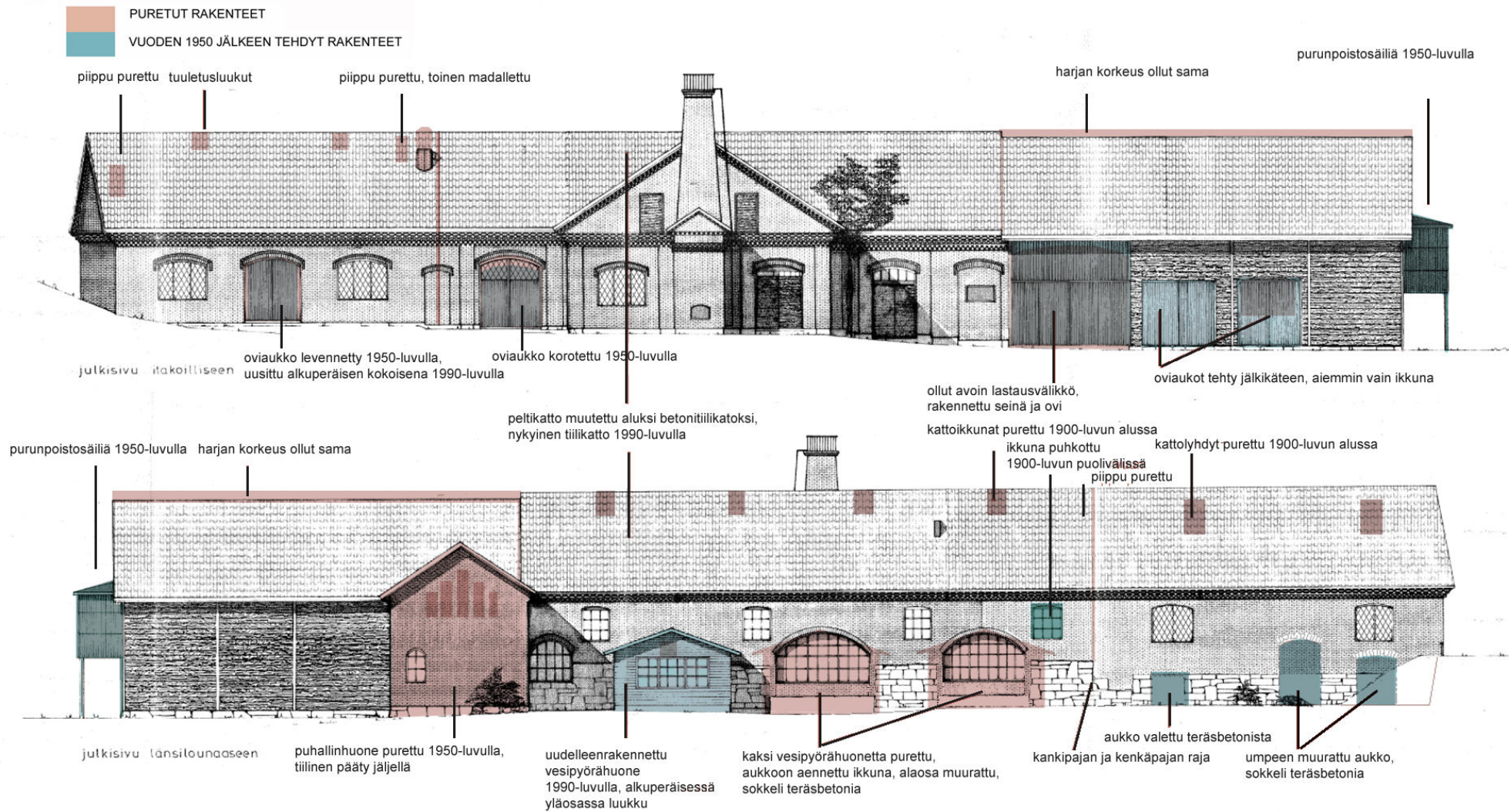
Eteläosan hirsinen aitta muutettiin tehtaan muovitehtaan puuverstaaksi. Tällöin rakennettiin eteläpäätyyn purusiilo, joka on edelleen paikoillaan. Oikeanpuoleisin kookas pariovi puhkottiin hirsiseinään verstaan puuvarastoa varten. Verstastoiminta jatkui 2000-luvulle asti. Loppuvaiheessa siinä toimi yksityinen puuverstas. 1990-luvulla pajalla oli yhteistyö Taik:in (Taideteollinen korkeakoulu) kalustesuunnitteluopiskelijoiden kanssa ”Puusta huonekaluksi” -hankkeen yhteydessä. (AF, JJ)

Verstas oli Alapajan eteläpäädyssä aitassa. Lastausvälikkö muutettiin vuonna 1959 paloaseman tiloiksi, jolloin avotila muutettiin sisätilaksi ja uuteen pystylaudoitettuun puuseinään tehtiin kaksi kookasta pariovea paloautojen säilytystä varten. Näiden oikealle puolelle tehtiin vielä yksi aukko myöhemmin hirsiseinään, sekin paloautojen säilytystä varten. Vintille johtavat portaat käännettiin niin, että ne olivat verstaan eikä paloaseman puolella. (AE)

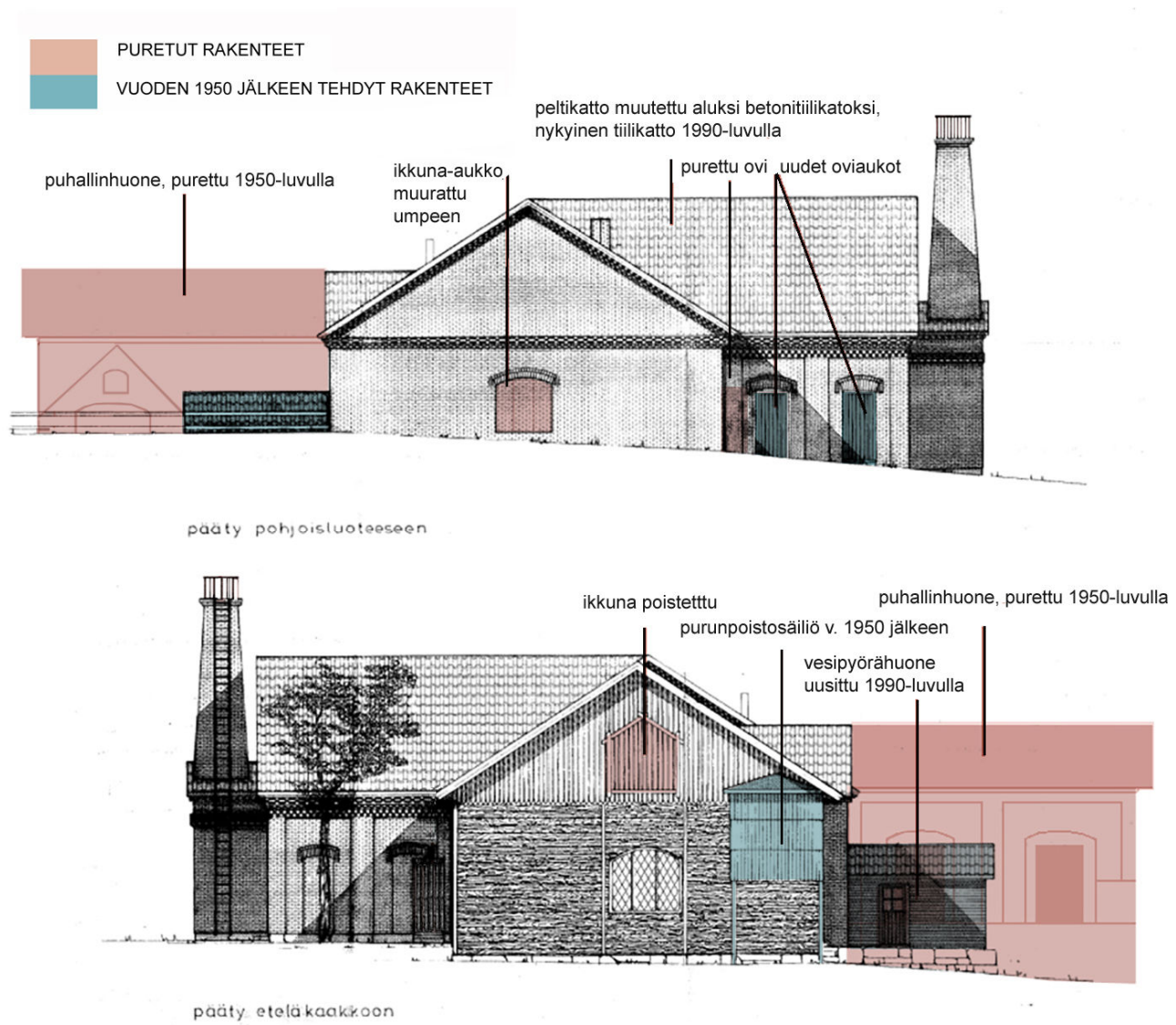
Länsisiivessä ahjon muuraukset purettiin ja tila jaettiin väliseinien pienempiin tiloihin. Osa niistä palveli museotilaa, osa muutettiin varastotilaksi. Piipun eteläpuoleisiin tiloihin rakennettiin yleisö-wc 1990-luvulla. Piipun pohjoispuolisessa tilassa oli käsityömyymälä 1990-luvulta, 2010-luvulla huone muutettiin turisti-infoksi. Tilan takana on tekninen tila piipun vieressä, siellä oli öljykattila, joka purettiin lämmitysmuodon muuttuessa vuonna 2014 maalämpöön. Öljysäiliö on ollut turisti-infotilan viereisessä huoneessa siiven pohjoiskulmassa, tätä varten tilassa on ollut betoninen kaukalo. Uusi ovi pohjoisseinään puhkottiin säiliön purkutöiden jälkeen. (AMT, JE)

Kuva 31. Alapajan muutokset; puretut rakenteet, muutokset ja uudet rakenteet.

Kuva 32. Julkisivumuutokset pitkillä sivuilla.

Kuva 33. Julkisivumuutokset päädyissä.

Kuva 34. Ruukin kosken puoleinen julkisivu toiminnan päätyttyä. Vesiränni on purettu, yksi vesipyörähuone on uudelleenrakennettuna paikallaan. Muihin holvattuihin aukkoihin on asennettu ikkunat ja seinän alaosan aukot on rakennettu umpeen. Puhallinsiipi on purettu, vain pääty on jäljellä. Sen eteläpuolella kosken partaalla on luumylly. Pajan kate on muuttunut peltikatteesta betonitiilikatteeksi tai tiilikatoksi.

Kuva 35. Alapaja uusien toimintojen jälkeen vuonna 1965. Vasemmanpuoleisin ovi on levennetty, jotta kuorma-autot mahtuvat sisään. Keskellä oleva pariovi on sekin uusittu. Oviaukkoa on korotettu ja ovi aukeaa ylös asti (vrt. kuva s. 20). Matala teräsrakenteinen katos on rakennettu kahden parioven väliin. Tässä kohdin olevalle julkisivun holvikaariaiheeseen kohdalle ei ilmeisesti tässä vaiheessa ole tehty oviaukkoa; se sijaitsee kenkätörmän ja kankipöydän väliseinän kohdalla. Sisäpuolella näkyy vaaleampaa muurausta, kun ahjosiiven vanha oviaukko on muurattu umpeen ja uusi ovi on asennettu ulkonurkan lähelle, sen yläpuolella ilmeisesti pallovalaisin. Oikealla ahjosiiven takana näkyy aitan entisen lastausyhteyden kohdalle tehty seinä ja pariovet, kun paloasema asettui rakennukseen. Oikealla verstaan puuvarastoon johtanut pariovi. Näiden väliin tehtiin vielä yksi pariovi paloaseman käyttöön.

Kuva 36. Alapajan eteläpää. Palokuknta siirtyi Alapajaan Letkuvarastorakennuksesta tien toiselta puolelta. Julkisivuun on tehty kookkaat oviaukot paloautojen säilytystä varten. Hirsiseinään on puhkaistu kaksi parioviaukkoa. Ovien eteen on valettu ramppi.

Kuva 37. Paloaseman edusta ahjosiipeen päin kuvattua. Muurauksesta erottuu uudelleenmuurattua julkisivua mm. museon oven yläpuolelta ja ahjosiiven eteläjulkisivulta oviaukon yläpuolelta.

Museon perustaminen ja Ruukin arvojen tunnustaminen

Uusien toimintojen väliin rakennuksen keskelle jäi tiloja, jotka saivat odottaa tulevaa kohtaloa lähes koskemattomina. Ahlströmin palveluksessa ollut Gunnar Toivonen havahtui 1950-luvulla ruukkimiljööön arvoihin ja toimi aktiivisesti niiden säilyttämiseksi. Jo vuonna 1949 oli perustettu Ruukin Kilta säilyttämään paikallishistoriaa. Monia rakennuksia ehdittiin kuitenkin purkaa vuosisadan puolivälissä. Alapajassakin oli ehtinyt tapahtua paljon, tästä huolimatta keskellä rakennusta oli jäljellä edelleen maalattainen tila, jossa oli vesipyörä ja vasara – lajissaan viimeinen Suomessa toiminut. (AF, JJ,)

Alapajan keskeisimpiin huoneisiin päätettiin siten Toivosen aloitteesta perustaa museo. Tapio Wirkkala laati museo-

suunnitelmaluonnoksen ja pajamuseo avattiin vuonna 1960-luvun alussa. Autenttisen oloisessa tilassa on vesipyörä ja kankivasara, nippuvasara siirrettyinä manufaktuuripajasta, pajan tuotteita ja kaksi rekonstruoitua ahjoa. Sen viereiseen tilaan tehtiin myöhemmin konttorimuseo jakamalla maalaamotila pienemmäksi. Tähän tilaan esillepantiin mm. konttorikalusteita, Ahlströmin muovituotteita ja rautatietä palvellut veturi Pikku-Pässi. Tilojen väliin muurattu tiiliseinä tehtiin jo 1950-luvulta. (AF, VMJ, JJ, KS)

Ruukin alue on nykyään merkittävä matkailukohde itäisellä Uudellamaalla. Ainutlaatuinen miljöö, pajanäytökset, käsityöpuodit, ulkoliikuntamahdollisuudet ja liikuntavälineitä vuokraavat yritykset sekä erilaiset vuosittaiset tapahtumat ovat tehneet siitä vetovoimaisen käyntikohteen.

Kuva 38. Pajamuseon avajaisissa vieraille esitellään vasarasta tehtyä pienoismallia. Takana näkyy pajan tuotevalikoimaa esittelevä taulu, jota käytettiin mm. maatalousnäyttelyissä.

1 62 1990-luvun korjaustyöt

Vaikka ruukkimiljöön rakennusten arvo tunnustettiin paremmin 60-luvulta lähtien, oli niiden ylläpito laiminlyöty. Vuonna 1990 Ahlström Oy ja Helsingin Yliopiston Kehityspalvelut Oy perustivat Ruotsinpyhtään Ruukkialue Oy:n kehittämään alueen elinkelpoisuutta ja huolehtimaan kulttuurihistoriallisesta miljööstä. Alueen rakennuksista laadittiin vuonna 1995 pitkän tähtäimen suunnitelma ja kunnostussuunnitelma (Härö Arkkitehti Oy), samalla laadittiin suunnitelmia käyttötilojen toimintojen muuttamiseksi. *(Härö Lr)*

Kunnostustöitä varten hanke sai rahoitusta alueellisena perusparannushankkeena mm. EU:lta. Hanke tehtiin vuosien 1998-2000 aikana. Kunnostuksessa keskityttiin korjaamaan vaurioituneet rakenteet ja muuttamaan vaurioita aiheuttaneita ratkaisuja. Ulkoisesti rakennus on ollut tässä vaiheessa varsin kehnossa kunnossa. *(Härö Lr, AF)*

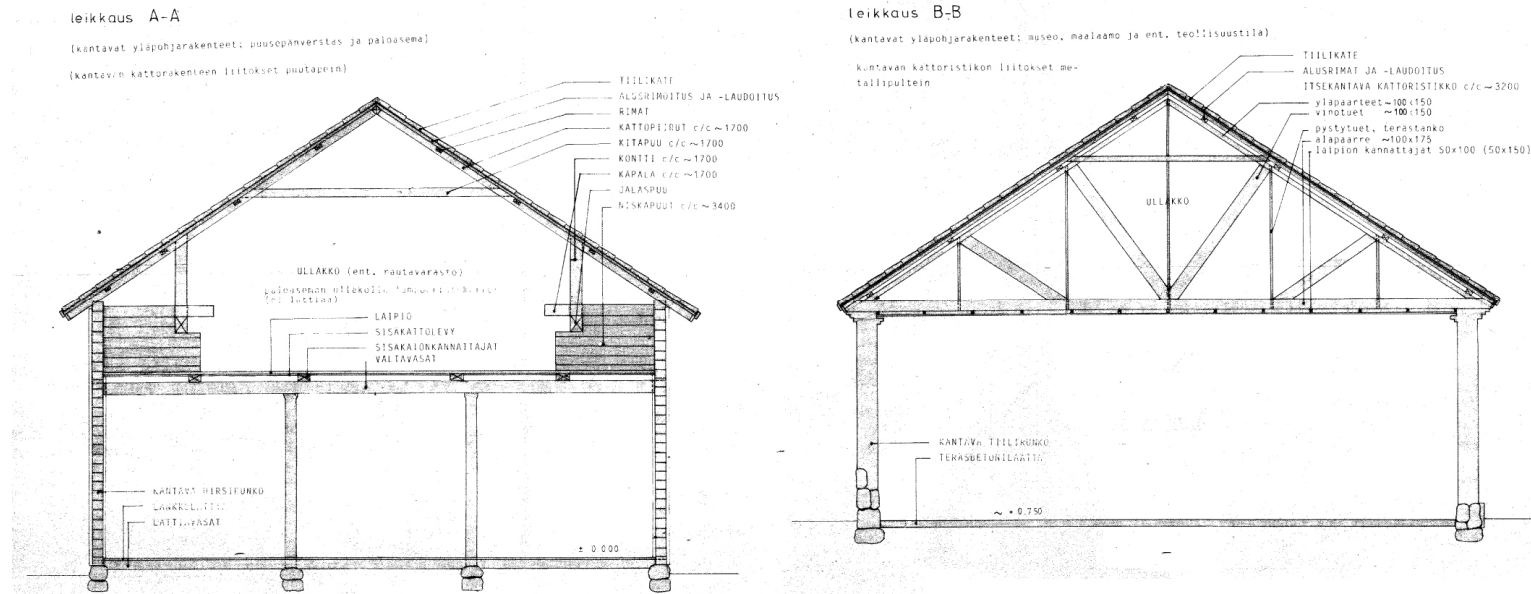
Toimenpidelistä oli alun perin mittavampi, mutta sitä jouduttiin karsimaan hankkeelle myönnetyn rahoituksen mukaiseksi. Korjaustoimet keskittyivät salaojitukseen sekä katon ja julkisivujen korjaamiseen. Sisätiloissa muutokset jäivät vähäisiksi. *(Härö Lr, AF)*

Rakennuksen länsipuolen eli Vasaratorin puoleiset maanpinnat leikattiin rakennuksesta pois päin viettäväksi ja pajan edustan salaojitus, kahvilan terassin kiveys ja aitaus tehtiin kevään 2000 aikana. Museon maalattiaan tehtiin samassa yhteydessä salaojitus Vasaratorin (nykyisen parkkipaikan) puolelta mahdollisesti valuvien sade- ja vajovesien varalta. *(Härö Lr)*

Julkisivut

Julkisivuissa on ollut 1990-luvulla huomattavia vaurioita, joita on korjattu pyrkimällä alkuperäiseen asuun. Korjaustöitä varten kerättiin paikallisten avulla ruukissa valmistettuja tiiliä, joilla korjaukset tehtiin. Räystäsmuurauksia uusittiin ja mm. ravintolan oviaukko holveineen muurattiin uudelleen, samoin piipun yläosa uusittiin. Tässä yhteydessä myös entisen kenkäpajan tiloissa toimineen kahvilan ovi uusittiin. *(Härö, AF, AMT)*

Vesipyörähuone (ratashuone) todettiin sen katon korjaustöiden yhteydessä lahovaurioituneeksi ja koko huone uusittiin. Uusi rakenne on toteutettu vanhaa rakennetta mukailleen. Kurkihirsi on kuitenkin liimapuusta, seinään on asennettu mineraalivillaeristys. Alun perin huoneesta ulos johtava ovi on jätetty pois. *(Härö, AF)*

Kuva 39. Leikkauspiirustukset vuodelta 1987, jossa näkyy kaksi eri kattotuolirakennetta. Leikkaus A-A on hirsirunkoisen aitan kohdalta, jossa on ”ruotsalainen” kattotuoli. Muuratun pajan puolella (leikkaus B-B) on 1940-luvulla uusittu puinen kattotuolirakenne vetoteräksineen.

Katto

Katon uusiminen aloitettiin paloaseman kohdalta, jossa kattorakenne oli painunut. Vauriota lienee edesauttanut hirsirakenteen painuminen. Rakenteita uusittiin tältä kohtaa osittain. Uusimisen yhteydessä pajan ja lastauskatoksen saumaan tehtiin pieni porrastus vesikatteeseen. Vesikatteen aluskatteeksi paljastui tuohi, jota onnistuttiin talkoovoimin keräämään riittävästi vauriokohtien korjaamiseksi. Työ alkoi syksyllä 1998 ja saatiin valmiiksi kesän 1999 lopulla. (Härö LR, AMT)

Vesikatteenä ollut tiilikate uusittiin kokonaan. Vuoden 1999 lopussa asennettiin lisäksi lämmöneristys yläpohjaan. Eristeenä käytettiin mineraalivillaa lukuun ottamatta ahjosiipeä, johon puhallettiin myöhemmin selluvillaeristys betonisen välipohjan päälle.

Kattotöiden yhteydessä ullakolle rakennettiin kulkusillat. Kulku ullakolle tapahtuu ahjosiiven entisestä lämmönjakohuoneesta piipun vierestä, johon asennettiin ullakkoporras. Aitan katolle on kulku eteläisimmästä vuokratilasta jyrkkiä puuportaita pitkin. (Härö LR, AMT)

Kokoustera

Museotilojen pohjoispuolella pohjoisimman vesipyörän kohdalla olevassa tilassa oli ollut vuokratila, jossa toimi mm. maalaamo. Nyt tila muutettiin kokousteraksi, kun Ruukkiyhtiö oli menettänyt aiemmin tätä käyttöä palvelevan tilan omistajamuutosten yhteydessä. Pieni keittiö rakennettiin sen lounaisnurkkaan levyseinin. Myöhemmin tila annettiin vuokralle, viimeksi siinä on toiminut valokuvausstudio.

1.7 Inventaario

Julkisivut ja katto

Rakennuksen julkisivuissa on poikkeuksellista kerrostumaa. Tyyllisesti arkkitehtuuri on pysynyt samana, mutta tiilimuurauksessa näkyvät fragmentit ovat kuin kirjoitusta rakennuksen pitkistä ja monia vaiheita sisältäneestä historiasta. Julkisivut ovat kolmelta eri aikakaudelta (aitta 1803, kankipaja 1871, kenkäpaja 1896). Vaikka eri vaiheiden välillä on siis ollut lähes vuosisata, on ulkoarkkitehtuurissa pyritty yhtenäisyyteen.

Muutokset ja korjaukset ovat pääosin 1950-luvun jälkeiseltä ajalta, kun rakennuksen käyttötarkoitus muuttui. Tällöin osa toimittomiksi jääneistä tiloista purettiin. Viimeisimmät laajemmat muutokset ja korjaukset ovat 1990-luvun lopun korjaustöistä, jolloin keskityttiin ongelmallisten rakenteiden uusimiseen ja korjaamiseen.

Vesikate materiaaleineen on vaihtunut monta kertaa; aluksi todennäköisesti lautakatto (aittaosa), sitten kankipajan rakentamisen yhteydessä vesikatteeksi vaihtui peltikate, sitten betonitiilikate 1940-50-luvun taitteessa, sen vaihtuminen tiilikatteeksi ja nykyinen tiilikate 1990-luvun remontissa. (*Härö liite 1*)

Ovet

Todennäköisimmin alkuperäiset ovet löytyvät kankipajan eteläjulkisivusta, eli nykyisten vuokratilojen sisältä; pajasta lastauskatokseen johtavat kaksi massiivisista pystylankuista tehtyä ovea ovat olleet lastauskatoksen alla säästyneet siten sään rasituksilta.

Alapajan ulko-ovet ovat nykyisellään puupaneloituja. Ainakin osa niistä on kuitenkin alun perin ollut peiliovia (kts. kuva x). Ahjosiiven pohjoispuolella oleva kankipajan toinen pariovi on ollut alun perin matalampi ja ovi sekä sen päällä oleva ikkuna ovat olleet omilla karmeissaan. Ovi on uusittu 1950-luvulla.

Ahjosiiven ja nykyisen museon pariovet ovat mahdollisesti alkuperäisiä rungoltaan. Vaakapanelointi on saatettu uusii myöhemmin. Pajatiloihin johtanut kahvilan ovi uusittiin 1990-luvun korjaustöissä. Uusin ovi on ahjosiiven pohjoisjulkisivun nurkan puoleinen ovi 2000-luvulta.

Aitan julkisivussa olevat kookkaat puupariorvet ovat 1950-60-luvun vaihteesta, jolloin ne asennettiin paloautojen säilytystä varten. Oikeanpuoleisin paloaseman ovista on tehty muutama vuosi muiden jälkeen.

Ikkunat

Alapajan ikkunat ovat ilmeisesti olleet kaikki alun perin yksipuitteisia puuikkunoita. Pajatoiminnan aiheuttaman lämmön takia lämmöneristyksestä ei ole tarvinnut kiinnittää huomiota. Ikkunat on tehty vinoruutuajaolla lukuun ottamatta kankipajan koskenpuoleisia yläikkunoita, jotka olivat 9-ruutuisia ja suoralla ruutuajaolla. Pääosa karmeista on ilmeisesti alkuperäisiä, mutta putteita on uusittu myöhemmin. Ahjosiivessä on myös puitteita, joiden saranointi viittaa 1800-luvun loppupuolelle.

Kosken puolella pohjoisin 9-ruutuinen ikkuna on puhkottu seinään luultavasti 1950-luvulla. Muut uudemmat ikkunat on tehty olemassa oleviin aukkoihin; vesipyörähuoneiden kookkaat kaari-ikkunat ja puhallinhuoneen kulkuaukkoon tehty ikkuna. Nämä tehtiin kaksipuitteisina. Vanhempiin ikkunoihin on jälkikiteen lisätty toinen puite sisäpuolelle lämmöneristykseen parantamiseksi. Kattoikkunoista tai -luukuista ei ole fragmentteja, vaan ne ovat poistettu kattoremonttien yhteydessä.

Ikkunoiden väri on vihertävän harmaa kun ne sijoittuvat tiiliseinään. Aitan hirsiseinän ikkuna on valkoinen. Valokuvien perusteella tiilijulkisivuissa olevat ikkunat ovat alun perin olleet vaaleampia kuin nykyinen sävy.

Kuva 40. Alapajan monikerroksinen itäjulkisivu sillalta kuvattuna. Oikealle jää kevyt paja, keskellä kankipaja, jonka perustus on tehty kookkaammin luonnonkivin. Tiilimuuraus on myös hieman tummempi. Kevyt pajan puolella näkyy julkisivussa umpeen muurattuja holvikaaria, näiden kautta vesiuoma on kulkenut sisällä olevalle vesipyörälle. Ikkunoiden ympärillä näkyy 1990-luvulla korjattuja muurauksia. Oikealta ensimmäinen suoraruutuinen yläikkuna on puhkottu seinään myöhemmin, ilmeisesti 1950-luvulla.. Vesipyöriä varten tehtyjen kahden holvikaaren paikalle on asennettu ruutuikkunat 1950-luvulla. Kolmannen, olemassa olevan vesipyörän päälle on 1990-luvulla rakennettu uusi vesipyörähuone. Sen takana näkyy puretun puhallinhuoneen pääty. Taaimmaisena on hirsirakenteinen aitta, jonka koskenpuoleinen julkisivu on verhottu pystylaudoin, muualla hirsi on näkyvissä. Tiilikate on 1990-luvun korjaustöiden aikainen.

Kuva 41. Kenkämpäjän länsijulkisivu. Kankipäjän ja kenkämpäjän raja erottuu selvästi julkisivussa, jossa tiilen väri vaihtuu. Vasemmanpuoleinen pariovi ja ovenpielet korjattiin 1990-luvun lopussa. Ovi oli välillä leveämpi, muurauksesta erottuu uudelleenmuurattuja kohtia. Oikeanpuoleinen ovi on alun perin ollut matalampi ja yläikkuna ei ole ollut osana ovea vaan erillinen yläikkuna. Katolla olleista ahjojen piipuista on jäljellä vain pajojen välissä olevaan väliseinään sijoittuva tyskahjo. Oikealla näkyy ahjosiiven julkisivua.

Kuva 42. Länsijulkisivun ahjosiipi. Piipun molemmin puolin olevia luokkuja on käytetty tuuletukseen. Piipun alaosassa on julkisivussa luukku, jota on käytetty ainakin nuohouksessa. Piipun vasemmalla puolella olevassa tilassa on toiminut 2000-luvulla turisti-info, oikealla on yleisö-wc. 1990-luvun lopun kunnostustöissä piipun yläosa muurattiin uudelleen. Rakennuksen edustan maastoa leikattiin länsijulkisivun osalta siten, että se viettää pois rakennuksesta. Oikealla näkyy museotilaan johtava pariovi.

Kuva 43. Aitan länsijulkisivu. Kaksi vasemmanpuoleista pariovea sijoittuvan entiseen lastausvälikköön. Puurakenteinen seinä rakennettiin tiili- ja hirsijulkisivujen välille 1950-luvulla tilan muuttuessa paloaseman käyttöön. Hirsiseen aitan julkisivuun on puhkottu samassa yhteydessä kaksi pariovea, oikeanpuoleisen kohdalla oli alun perin ikkuna, vasemmanpuoleinen on tehty muita myöhemmin paloaseman autoarsenaalin kasvettua. Oviaukkojen eteen on valettu teräsbetoninen ramppi, niiden yläpuolella näkyy edelleen paloasema-tekstit. Alun perin vesikatto on ollut samassa tasossa. Kun tiilisen osan kattotuolisto muutettiin 1940-luvulla, se korotti hieman vesikatetta. Tässä saumakohdassa havaittiin vakavimmat vesikaton vauriot 1990-luvun kartoituksessa ja rakenteita jouduttiin uusimaan.

Kuva 44. Rakennuksen eteläpääty. Puuverstastoiminnasta muistuttaa purusiilo. Hirsirungon päällä olevan ullakon seinä on rankarakenteinen. Päädyn ikkuna on samanlainen, kuin paloaseman eteläisimmän oven kohdalla ollut. Ullakon kookas ikkuna on poistettu ja rakennettu laudoituksella umpeen.

Kuva 45. Alapajan pohjoispääty. Padon muututtua maapenkereeksi tie täytettiin rakennusta vasten. Tällöin päädyn ikkuna poistettiin ja muurattiin umpeen.

Kuva 46. Ahjosiiven pohjoisjulkisivu. Ovien kohdalla on alun perin ollut umpimuuraus, sitten vasemmanpuoleisen oven vieressä vasemmalla puolella nurkassa ovi. Oikeanpuoleinen oviaukko on 1950-luvulta, siinä olevassa tilassa on toiminut viimeksi turisti-info. Vasemmanpuoleinen oviaukko on 2010-luvulta.

Kuva 47. Ahjosiiven eteläjulkisivussa on säilynyt julkisivun kannalta epäluontevaan paikkaan holvinkaaren viereen sijoitettu ovi, aukon sijainti on esitetty tällä paikalla jo 1930-luvun pohjapiirroksessa.

Kuva 48. Puretun puhallinhuoneen pääty. Vanhaan kulkuaukkoon on asennettu 6-ruutuinen puuikkuna 1950-luvulla, alaosa on muurattu umpeen. Oikealla on 1990-luvulla uusittu vesipyörähuone, jonka eteläseinällä oli alun perin oviaukko. Sen vasemmalla puolella on muita kaari-ikkunoita pienempikokoisempi lasitettu aukko, jossa on sijainnut muita pienempi, hiomakiveä pyörittänyt vesipyörä. Etualalla oleva kivijalka jatkui alun perin mittansa verran pidemmälle puhallinhuonesiiven päädyn ulottuessa kosken reunalle. Vasemmalle jää aitan julkisivu, sen kosken puolen julkisivu on pystylaudoitettu, muissa julkisivuissa hirsi on näkyvissä.

Kuva 49. Pohjoispään kahvilan 1990-luvulla uusittu ovi ja yläikkuna. Ulkopinta on verhoiltu keilapontilla. Oven kahva on edellisestä ovesta.

Kuva 50. Kahvilan eteläpuolella olevan vuokratilan ulko-ovi, josta on kuljettu alun perin kankipajaan. Ovi oli alun perin peiliovirakenteinen kuten todennäköisesti muutkin ovet. Aukkoa korotettiin 1950-luvulla ja ovi uusittiin ylös asti aukeavaksi. Muutos liittyi pajatilan käytettä-vyyteen kuorma-autohallina. Ovi on verhoiltu kapein keilapaneelien 1950-luvun henkeen.

Kuva 51. Länsisiiven pariovi, piippu jää vasemmalle. Vaakapanelointi on muista ovista poikkeava. Karmien yläosa ja ikkuna on maalattu harmaalla.

Kuva 52. Museon ovi on toinen kankipajaan johtanut pariovi. Se aukeaa muista poiketen sisäänpäin. Oven holvikaari ja sen yläpuolinen muuraus on uusittu todennäköisesti museon perustamisen yhteydessä.

Kuva 53. Länsisiiven ikkuna länsijulkisivulla, piippu jää kuvan oikealle puolelle. Ikkuna on maalattu vihertäväharmaalla. Lasikittaukset on uusittu äskettäin.

Kuva 54. Saman ikkunan ylänurkka. Teräksinen kulmahela, johon on yhdistetty sarana ajoittaa ikkunan 1800-luvun loppupuolelle. Ikkuna on siten todennäköisesti alkuperäinen.

Kuva 55. Kenkäpajan itäjulkisivua. Vinoruudutetun ikkunan sisäpuolella näkyy myöhemmin asennettu suorilla lasiruuduilla jaettu sisäikkunapuitte. Kuvassa näkyy myös tiilimuuraukseen tehtyjä korjausmuurauksia sekä teräsbetonilla valettu sokkeli luonnonkiven vieressä

Kuva 56. Eteläpäädyn ikkuna. Aitan ikkuna on malliltaan samanlainen kuin länsijulkisivun muuratun julkisivun ikkunat. Ikkunalistojen nurkissa on koristeaihe. Ulkolasin takana näkyy suoraruutuinen sisäpuite. Välissä on teräksinen kalteri murtosuojana. Ikkunan molemmin puolin näkyy hirsiseinän jäljät

Kuva 57. Koskenpuolen julkisivussa näkyy seinän yläosan 9-ruutuiset ikkunat, jotka antoivat valoa pajaan kattoikkunoiden ohella. Kookkaaseen vesipyörää varten tehtyyn holvattuun aukkoon on 1950-luvulla asennettu 2-puitteinen kaari-ikkuna.

Kuva 58. Vesipyörähuoneen 2-puitteinen puuikkuna sisältä päin. Vesipyörähuone uusittiin 1990-luvulla, mutta ikkuna on puretusta vesipyörähuoneesta.

Kuva 59. Kenkäpajan kosken puoleinen ikkuna. Puuosat ja kittaukset ovat ajan syömiä. Kulmarauta ajoittaa puitteen 1900-luvun puolelle, osa karmeista on kuitenkin helojen perusteella 1800-luvun lopusta.

Sisätilat

Kuva 60. Kenkäpajan sisätilaa koskelle päin. Alun perin julkisivussa on ikkunan alapuolella aukkoja ja vesiroma on kulkenut tilassa.

Kuva 62. Kenkäpaja kankipajan suuntaan. Kookas ulkonema on kankipajan tyskahjo, jota vasten kenkäpajan puolelle oli muurattu hehku-uuni.

Kuva 61. Kenkäpajan sisätilaa pohjoispäätä kohti. Umpeen muuratun ikkunan kohdalle on asennettu puurakenteinen luukku.

Kuva 63. Kenkäpaja ulko-ovea kohti kuvattuna. Kulmassa päätäseinää vasten on sijainnut ahjo.

Kuva 64. Kenkäjän ja kankipajan väliseinä kankipajan puolelta kuvattuna. Kookas holvattu aukko on saksalaisahjo. Sen oikealla puolella on ollut oviaukko kenkäjään. Tilassa on toiminut mm. maalaamo ja valokuvastudio. 1990-luvun remontin yhteydessä tilaan tehtiin pieni keittiö tilan toimiessa kokoontumishuoneena.

Kuva 65. Samassa väliseinässä lähellä koskenpuoleista julkisivua on oleva toinen pienempi holvattu pajatoiminnan aikainen syvennys.

Kuva 66. Pajamuseon konttoritila. Alun perin osana kankipajaa oleva tilaan on tuotu ruokin konttorin kalusteita. Kaari-ikkunan paikalla on sijainnut keskimäinen vesipyörä. Vasemmalla puolella oleva kevyt väliseinä sekä sisäkatto on kipsilevytetty 1990-luvun korjaustöissä. Yläikkunoista vasemmanpuoleinen on puhkottu julkisivuun jälkikäteen, ilmeisesti 1900-luvun alussa. Oikealla oleva väliseinä on muurattu, sen takana on maalattainen pajamuseotila.

Kuva 67. Museon viereen 1970-luvulla somistettu konttoritila länteen päin kuvattuna. Kalusteiden, laitteiden ja valmistuotteiden lisäksi tilassa on esillä Ahvenkosken sataman ja ruukin väliä ajanut kapearaiteista rataa kulkenut veturi. Osa tilan sisäpinnoista on kipsilevytetty.

Kuva 68. Veturin takana olevassa seinässä on kolme oviaukkoa varasto- ja wc-tiloihin. Aluperin seinän läpi on johdettu tässä kohtaa ahjon savukanava ja ilmeisesti poistoilmakanava piipulle.

Kuva 69. Museotila koskelle päin kuvattuna. Vesipyörä ja vasara ovat alkuperäisillä paikoillaan, sen edessä on vasaran pienoismalli. Vesipyörähuone on uusittu 1990-luvun korjaustöissä. Oikealla on lautarakenteinen koroke ja hyllyt, jossa esitellään pajalla tehtyjä tuotteita. Tila on pitkälti samanlainen kuin museon aloittaessa 1960-luvulla. Oikealla kulmassa näkyy umpeen muurattu kulkuaukko, josta kuljettiin puhallinhuoneeseen.

Kuva 70. Pajamuseo länteen päin kuvattuna. Oikealle jää vasara vesipyörineen. Oikealla oleva muita vaaleampi väliseinä on muurattu museota perustettaessa. Tilan takanurkkiin on rekonstruoitu kaksi ahjoa. Vasemmalla on tilaan Yläpajasta siirretty pieni vasara. Autenttisen oloisen lattian alle on kaivettu salaojat 1990-luvulla.

Kuva 71. Museotila etelään päin kuvattuna. Tuotevalikoimaa esitellyt näyttelytaulu oli näytillä mm. maatalousnäyttelyssä, sitä säilytettiin ruukin konttorissa ruukin toiminnan aikana. Kaksi umpeen muurattua oviaukkoa ovat johtaneet lastausvälikköön.

Kuva 72. Kankipajan eteläseinä. Tila on alun perin ollut lastauskatoksena, ruukin lopettamisen jälkeen paloasema paloautoineen käytti tiloja. Pajaan johtaneet kaksi ovea ovat todennäköisesti alkuperäisiä eli 1870-luvulta. Tila on toiminut viimeksi esittelytilana.

Kuva 73. Aitan pohjoisseinää. Tila rajoittuu vasemmalla paja-rakennuksen muurattuun päätyyn (edellinen kuva). Tilaan on tehty kevyitä väliseiniä, katto on levytetty lastulevyllä.

Kuva 74. Näkymä entisestä lastausväliköstä aittaan päin. Etualalla näyttelytila, sen takana myymälä. Aukossa on jäljellä aitan vanhan ulko-oven karmit.

Kuva 75. Aittarakennuksen näyttelyhuone länsijulkisivun isoja pariovia kohti kuvattuna. Oikealle jää esittelytila, vasemmalle myymälätila.

Kuva 76. Myymälätila rakennuksen eteläpäätyyn päin kuvattuna. Alkuperäinen pilaristo ja palkisto on näkyvissä. Katto on levytetty kovalevyin, seinät lastulevyin.

Kuva 77. Myymälätilasta ullakolle johtavat portaat ovat todennäköisesti 1950-luvulta, jolloin ne siirtyivät ja suunta käännettiin 90 astetta. Portaiden vieressä on oikealla on vuokratilan varasto.

Ullakko

Muurattuun osaan muodostui ullakko, kun kattorakenne muuttui 1940-luvulla. Välikatko lisäeristettiin ja tilaan rakennettiin kulkusillat 1990-luvulla. Aitan kattorakenne on alun perin ollut toisenlainen ja siinä on ollut välikatko.

Kuva 78. Ahjosipi on alun perin ollut ilman välikattoa. Päädyssä olevia luokkuja on käytetty tuuletusta varten. Piippu jää kuvan oikealle puolelle. Myöhemmin valetun teräsbetonisen välipohjan päälle on puhallettu selluvillaeristys.

Kuva 79. Kankipajan eteläseinä ullakolta kuvattuna. Vetoteräksin vahvistetut kattotuolit ovat 1940-luvulta. Pajan kattotuolien muutosten johdosta vesikate nousi hieman. Muurattuihin päätyihin on tämän johdosta muurattu kaksi varvia vanhan päätykolmion yläosaan.

Kuva 80. Aitan kattorakenne on täysin puurakenteinen toisin kuin tiiliosan myöhemmin tehdyt kattotuolit. Reunoilla on hirsiset jalaspuut, joihin kattotuolia kantavat konttipuut tukeutuvat. Päädyn umpeen laudoitettu vanha ikkuna-aukko erottuu valoa vasten.

1 8 Yhteenveto

Strömforsin ruukkikylässä sijaitseva Alapaja on ruukkialueen keskeinen tuotantorakennus. Se sijoittuu kylän läpi virtaavan joen varteen heti padon eteläpuolelle. Rakennuksen historia on pitkä ja monivaiheinen. Se ulottuu nykyistä rakennusta kauemmas aivan ruukin ensivaiheisiin, jolloin samalle paikalle rakennettiin ensimmäinen ahjo ja vasara vesipyörineen. Koko ruukkiyhteisö alkoi hiljalleen kasvaa sen ympärille, Alapajan jyskyttäessä sen sydämenä. Ruukki on kokenut monia vaiheita; sotia, omistajavaihdoksia, valtiovallan vaihtumisen, taloudellisia taantumia. Myös Alapaja on kokenut monia eri käännteitä; tuhoa, uudelleenrakentamista, laajentamista, toiminnan lopettamista ja uusia toimintoja. Nykyinen, kolmen eri aikakaudella syntyneen rakennusosan summa kertoo tästä monivaiheisuudesta, joista on löydettävissä korvaamattoman arvokasta kerrostumaa aiemmista toiminnoista ja rakennuksen eri vaiheista.

Sisätilojen osalta on alkuperäinen ilme monin paikoin kadonnut kun tiloihin on asettunut uusia toimintoja. Kantavat rakenteet ovat kuitenkin ennallaan ja usein myös näkyvillä. Rakennuksen keskelle sijoittuva museo antaa edelleen hyvin vaikuttavan kuvan pajan toiminnasta. Esineistö, tilan alkuperäiset pinnat ja erityisesti viimeisenä Suomessa alkeellisella mekanismilla toiminut kankipajan vesipyörä ja vasara ovat ainutlaatuisen arvokkaita fragmentteja maamme ruukkihistoriasta.

1950- ja 1990-luvulla tehdyt rakennussuojelulliset ponnistelut ja toimet ovat mahdollistaneet sen, että rakennus on ensinnäkin pelastunut sään rasituksilta, toiseksi sen, että autenttisuutta on onnistuttu säilyttämään etenkin museotilassa. Korjaustoimenpiteet ovat olleet välttämättömiä ja onnistuneita, vaikkakin alkuperäisiin ratkaisuihin ei olla aina päädytty.

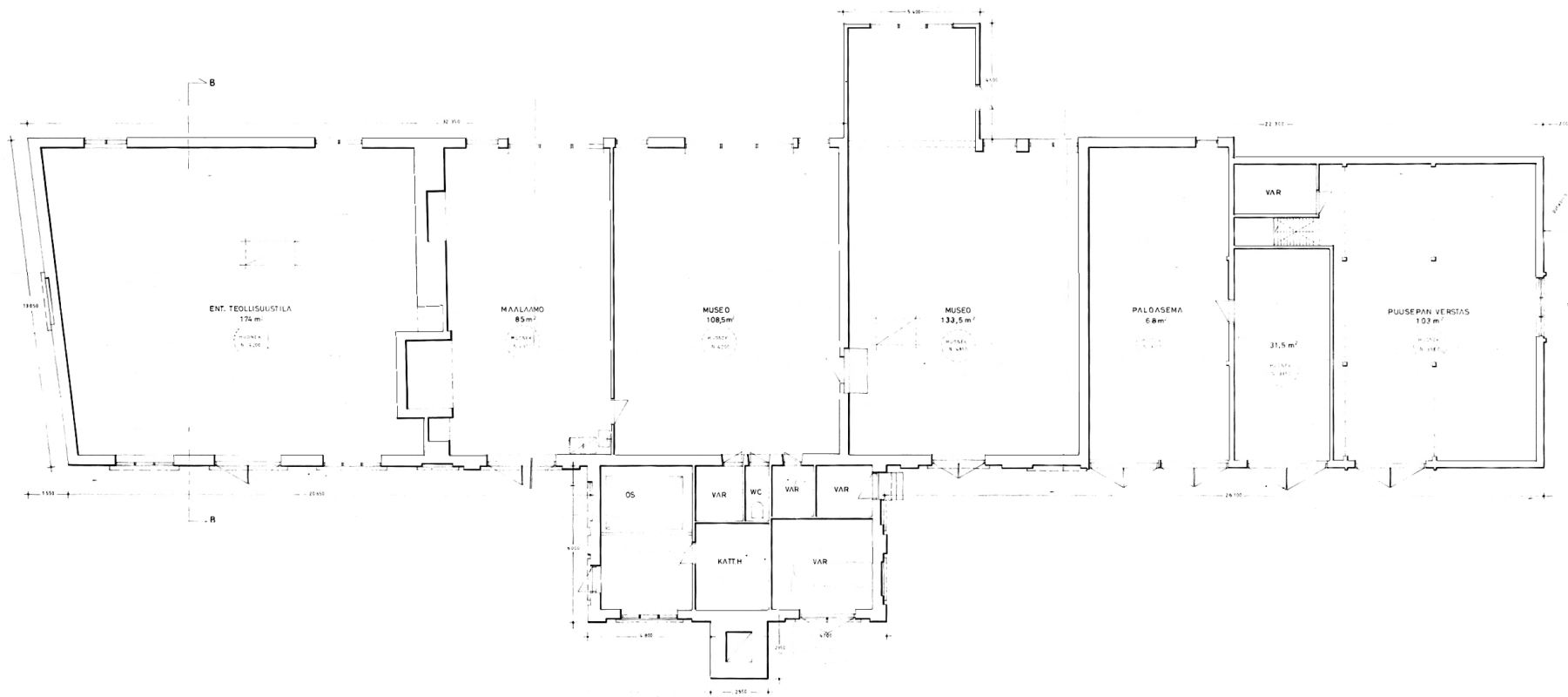
Kaikkiaan Alapajan arvo teollisuushistoriassamme on kiistaton. Monesta eri osasesta vähitellen muotoutunut tuotantorakennus kertoo jännittävästi teollisen tuotantotoiminnan varhaisista askelista maassamme. Erityisen merkittävää on, että rakennuksen sisältä löytyy edelleen mekaniikkaa, jonka avulla tuotantoa on kirjaimellisesti pyöritetty.

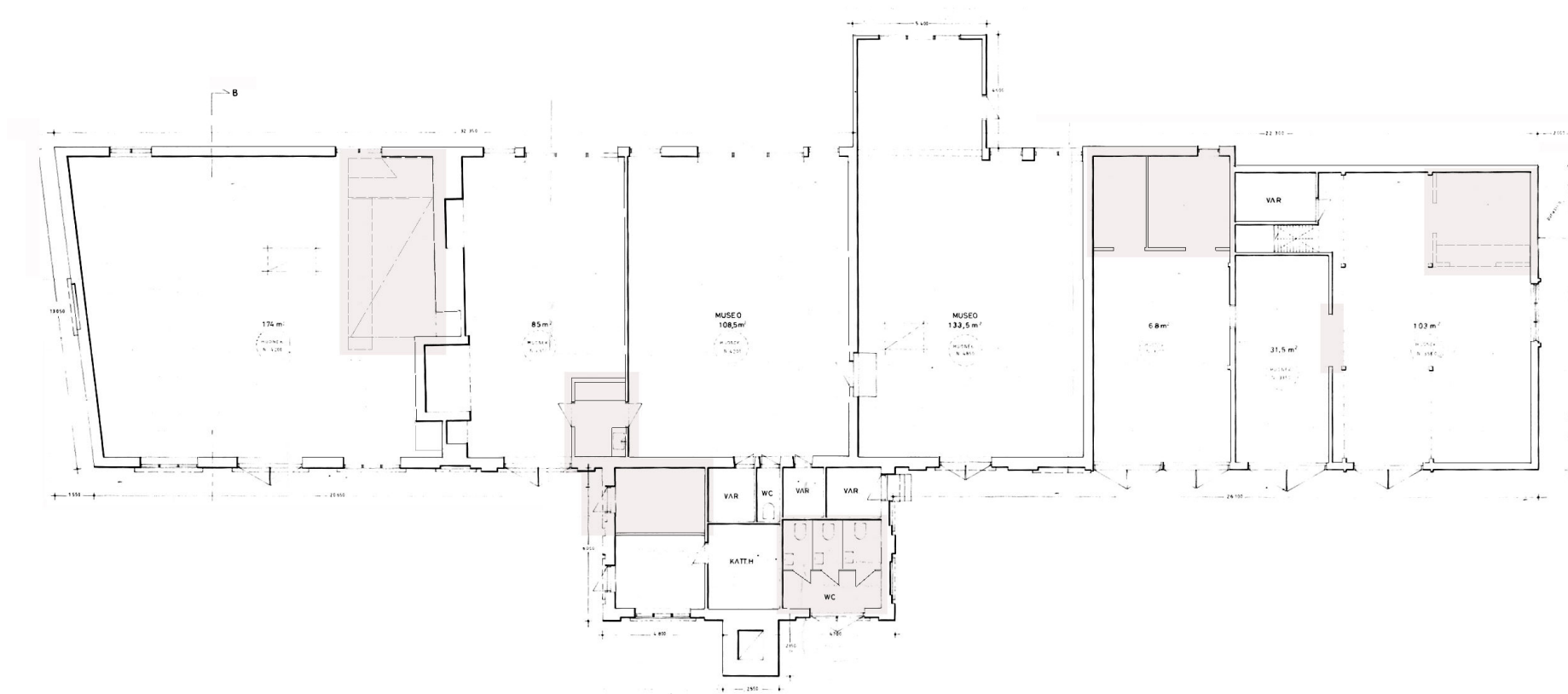
1 9 Piirustukset

Alapajasta laadittiin vuonna 1987 RH-Suunnittelu -yrityksen toimesta piirustukset, näiden pohjalta Arkkitehtitoimisto Härö teki korjaussuunnitelmat ja käyttötarkoituksuuuunnitelmat, jotka kuitenkin jäivät pääosin toteutumatta Näin vuoden 1987 piirustukset ovat lähinnä nykytilaa.

1 91 Vuoden 1987 dokumentointi

Pohjapiirroksessa on ohessa esitetty dokumentoitu versio ja toinen, johon on tummennettujen kohtien osalta tehty korjaukset, jolloin piirustus vastaa nykytilannetta.

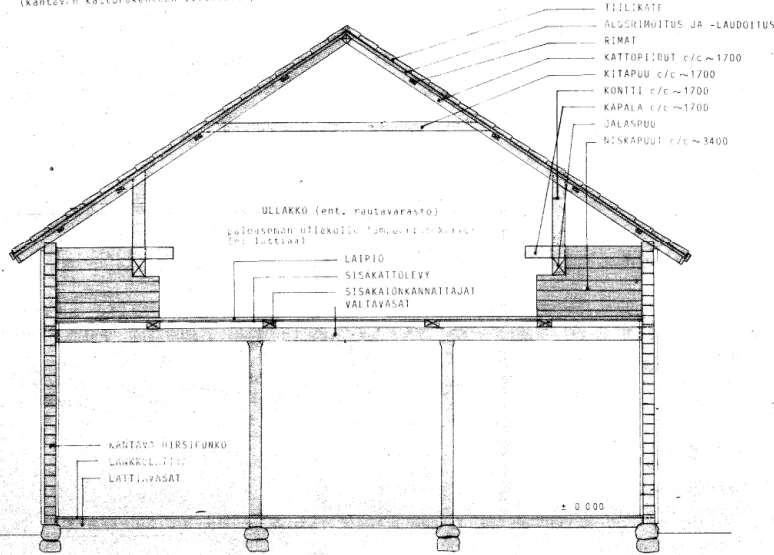

leikkaus A-A

(kantavat yläpohjarakenteet: puusepänverstaas ja palaosama)

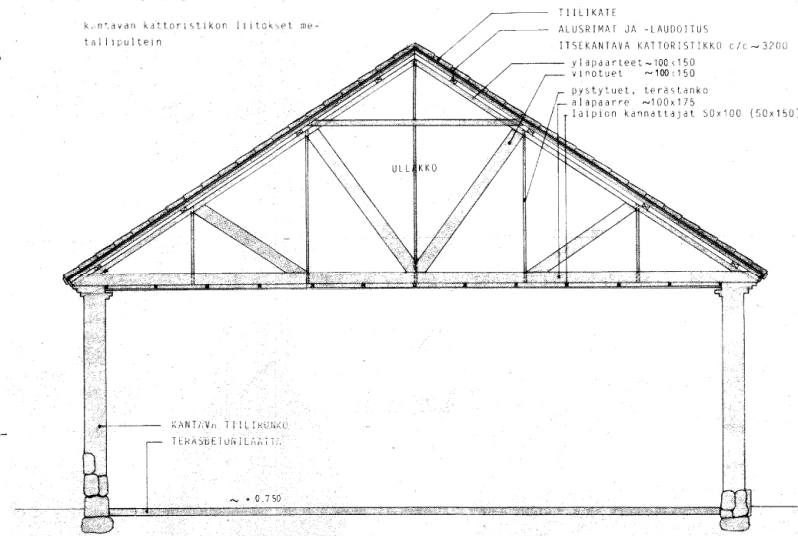
(kantavien kattorakenteiden liitokset puutaapain)

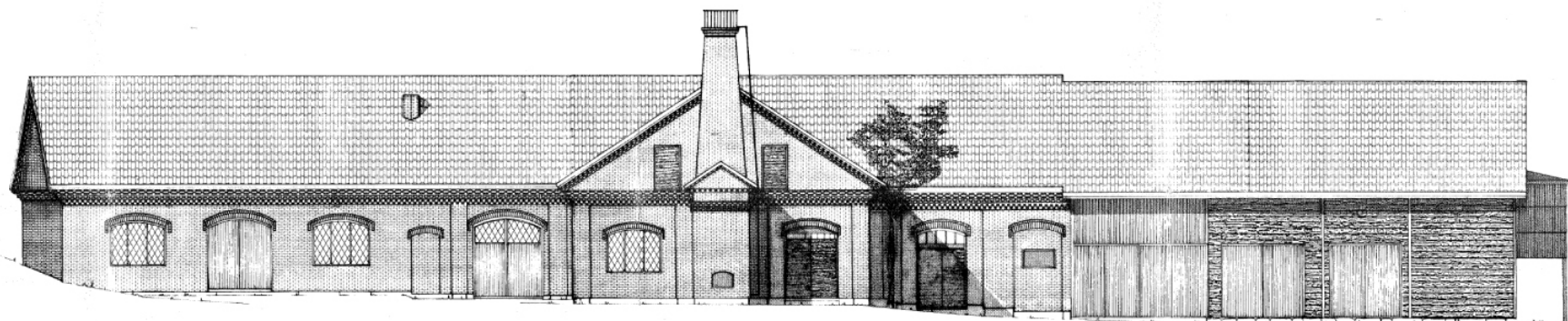

leikkaus B-B

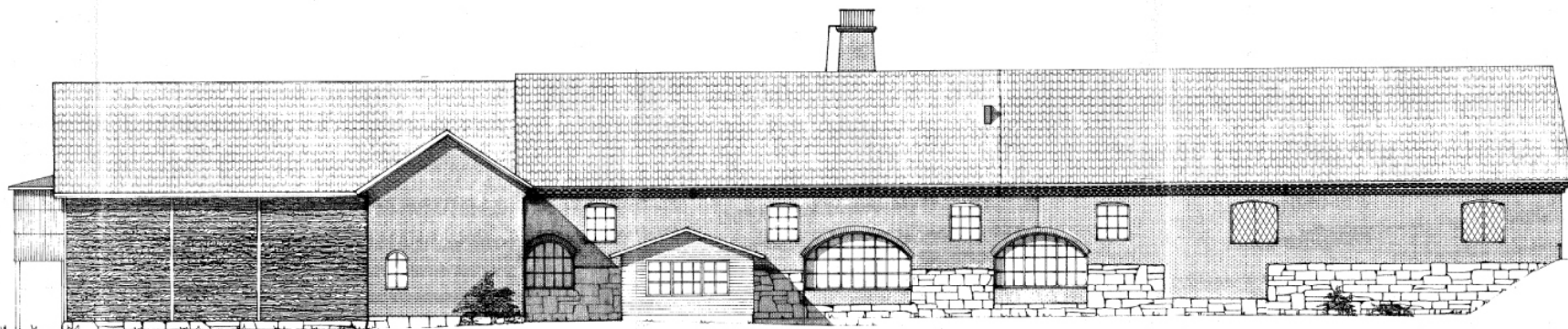
(kantavat yläpohjarakenteet: museo, maalaamo ja ent. teollisuustila)

(kantavien kattorakenteiden liitokset metallipultsein)

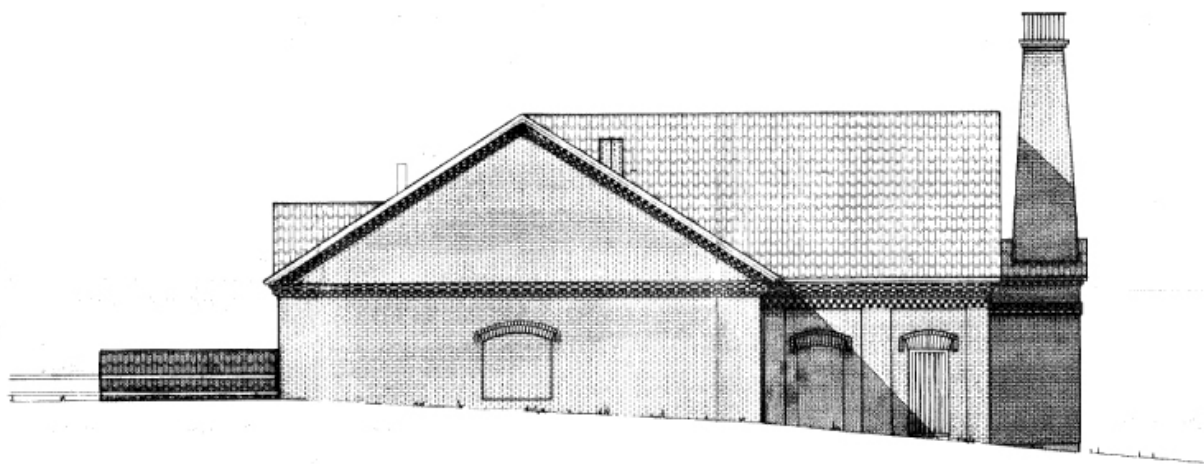

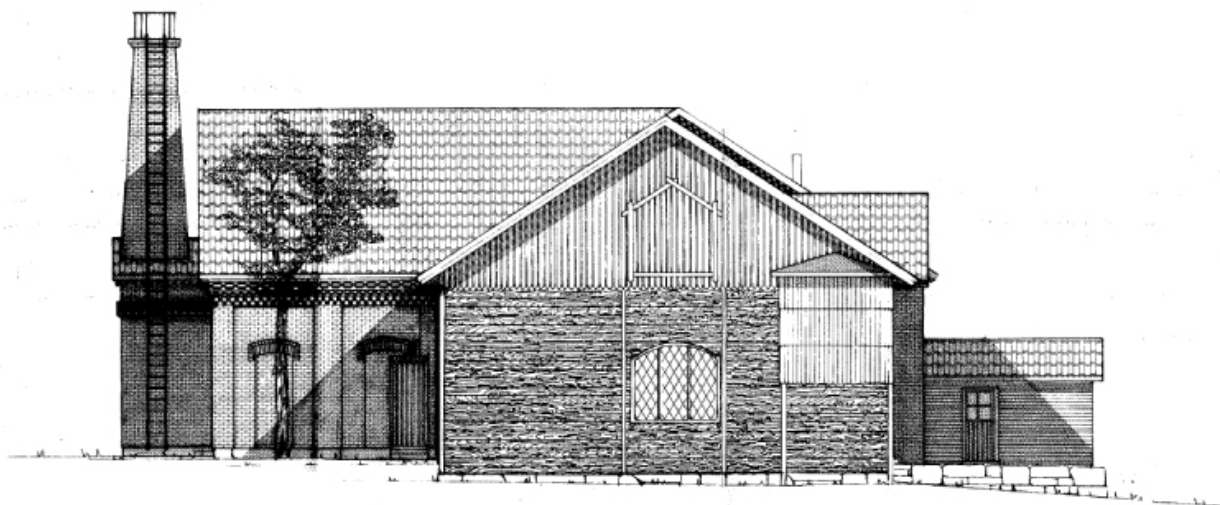
julkisivu itakoilliseen

julkisivu länsitounaaseen

pääty pohjoisluoteeseen

pääty eteläkaakkoon

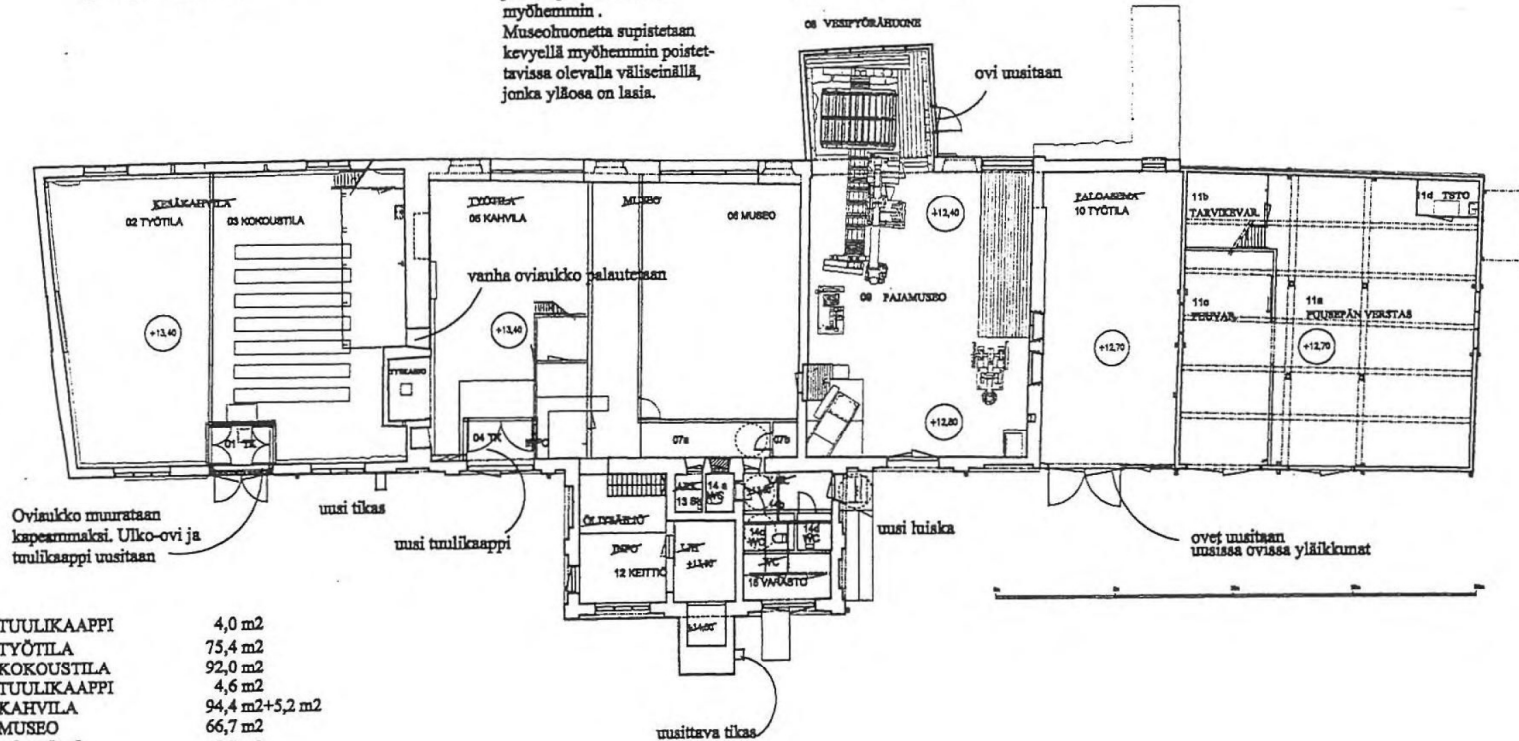
1 92 Vuoden 1998 käyttösuunnitelmat ja pääpiirustukset

Vuosina 1998-2000 toteutettiin Härö Arkkitehdit Oy:n laatimien suunnitelmien mukaan Alapajan kunnostustöitä. Toimisto laati myös käyttösuunnitelman, jossa tilajakoja ja toimintoja olisi muutettu nykyisestä. Muutokset jäivät kuitenkin pääsääntöisesti toteutumatta määrärahojen puuttuessa. Merkittävin toteutunut muutos oli ahjosiipeen sijoitettu yleisö-wc. Ohessa toimiston laatimat käyttösuunnitelmat ja pääpiirustukset Museoviraston arkistosta.

Kesäkahvila jaetaan kahtia kevyellä myöhemmin poistettavissa olevalla väliseinällä, jonka yläosa on lasia.

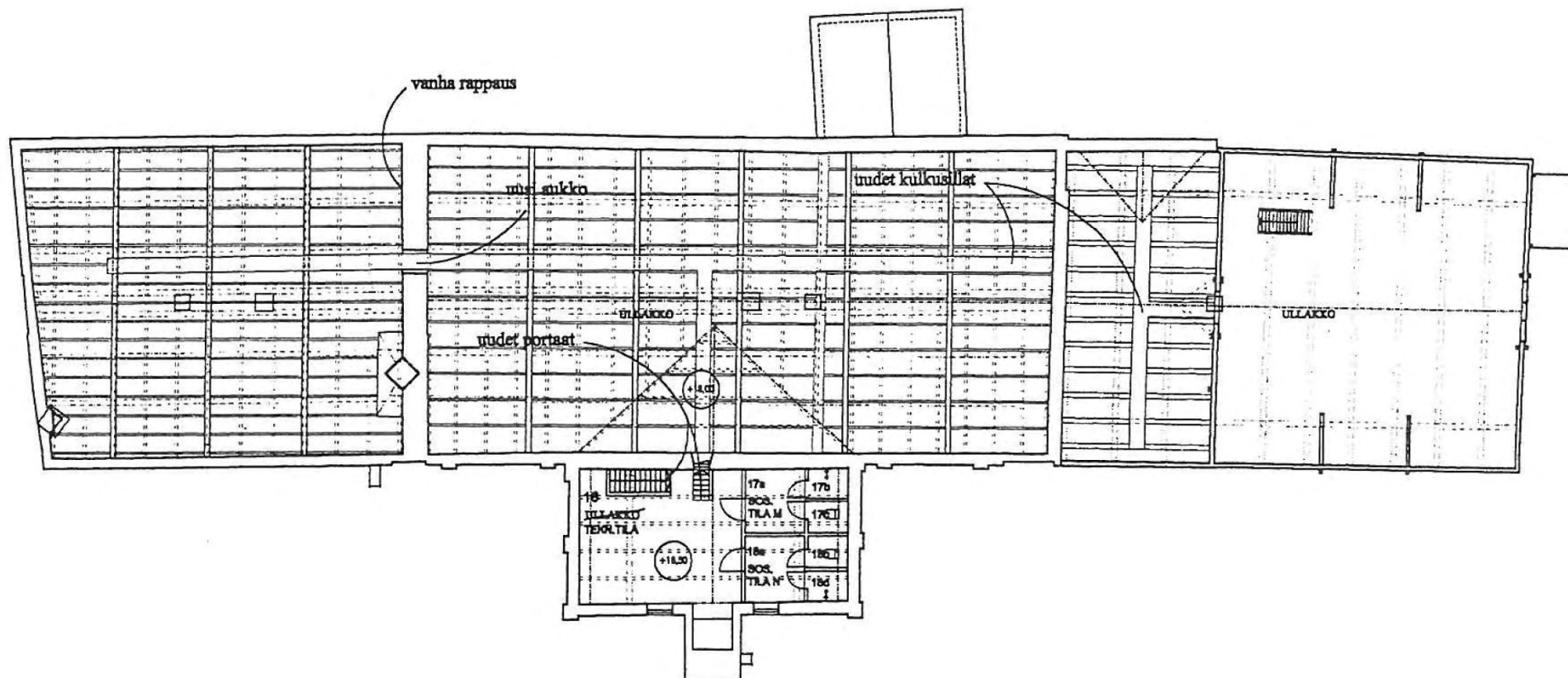
Veturi poistetaan museohuoneesta erilliseen rakennettavaan tallirakennukseen, jonka sijainti määrätään myöhemmin. Museohuonetta supistetaan kevyellä myöhemmin poistettavissa olevalla väliseinällä, jonka yläosa on lasia.

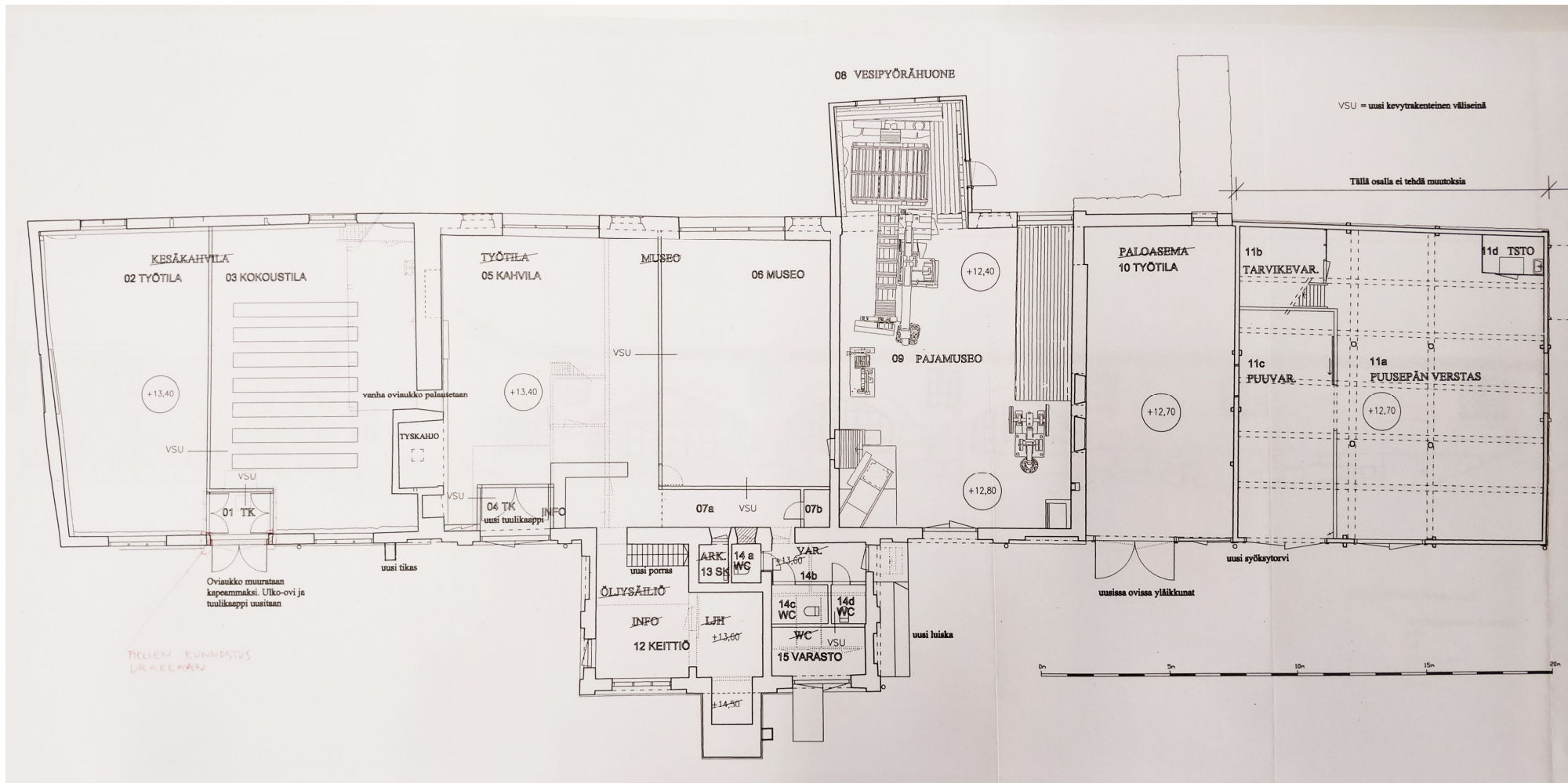
Vesipyörähuoneen ulkulaudoitus uusitaan, lämmöneristystä parannetaan ja kantava puurunko kumostetaan

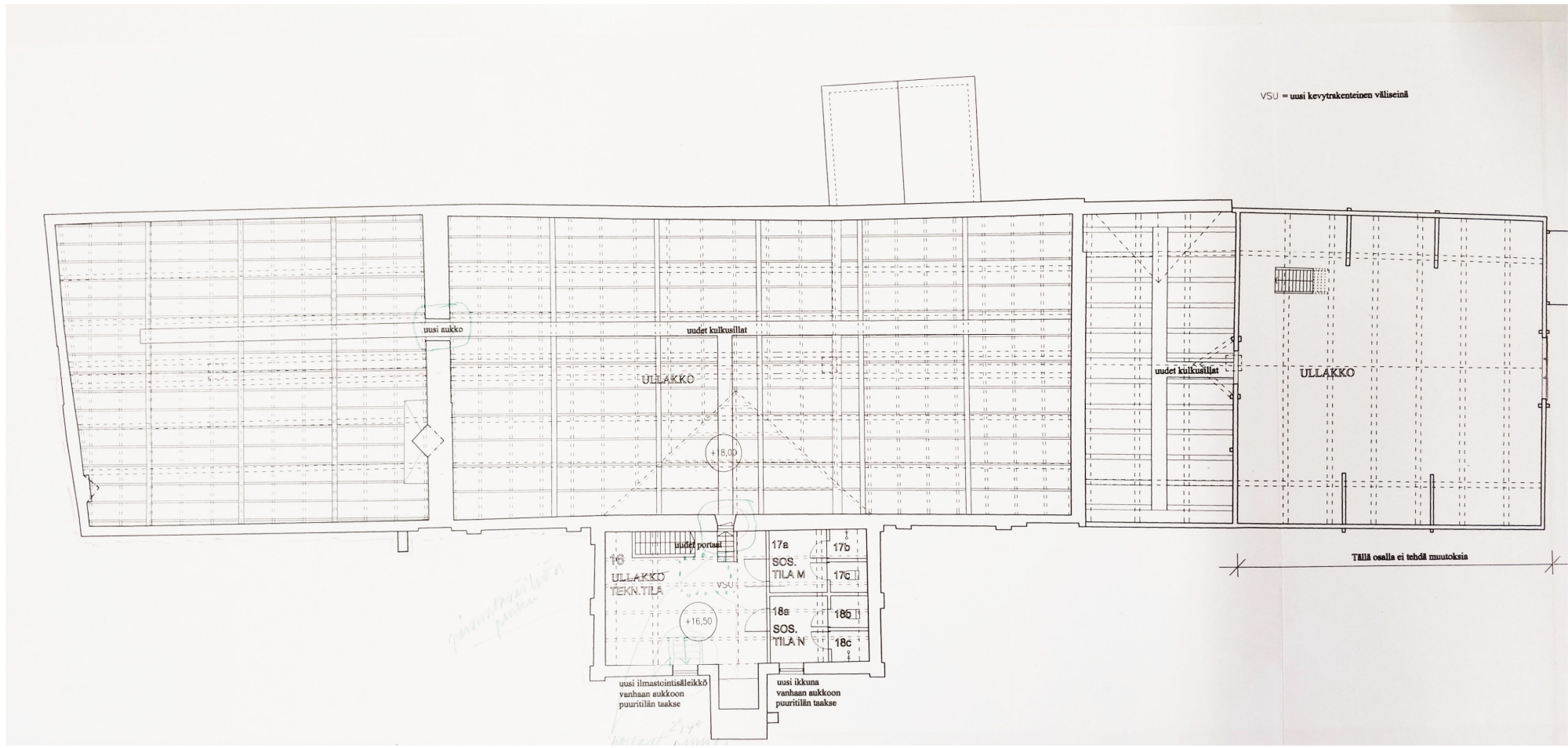

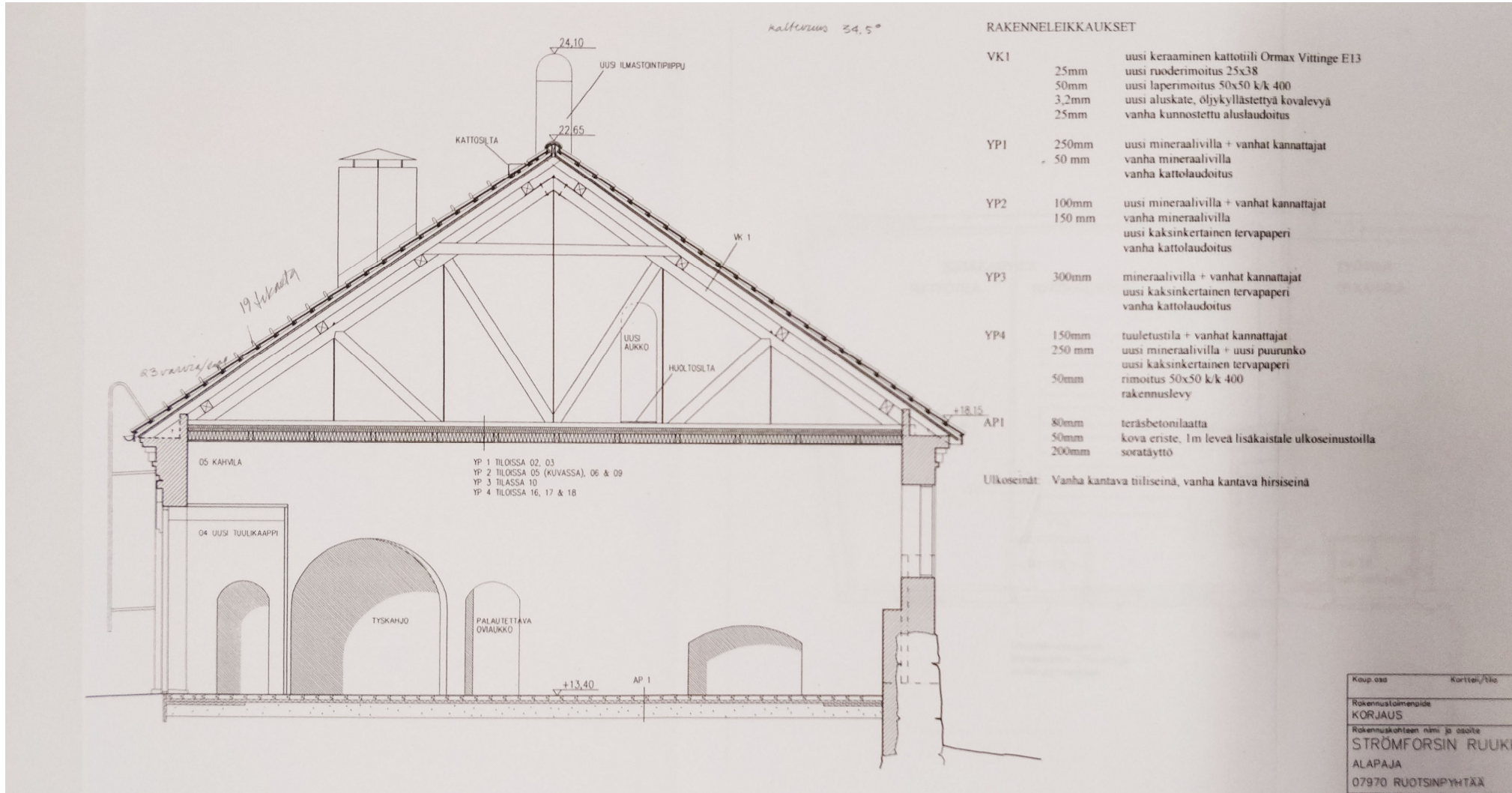
01 TUULIKAAPPI	4,0 m ²
02 TYÖTILA	75,4 m ²
03 KOKOUSTILA	92,0 m ²
04 TUULIKAAPPI	4,6 m ²
05 KAHVILA	94,4 m ² +5,2 m ²
06 MUSEO	66,7 m ²
07 KÄYTÄVÄ	9,7 m ²
08 VESIPYÖRÄHUONE	22,5 m ²
09 PAJAMUSEO	111,7 m ²
10 TYÖTILA	70,9 m ²
11 PUUSEPÄN VERSTAS	145,4 m ²
12 KEITTIÖ	32,2 m ²
13 SHIVOUSKOMERO	1,7 m ²
14 YLEISÖKÄYMÄLÄ	12,8 m ²
15 VARASTO	6,9 m ²
16 ULLAKKO/TEKN.TILA	23,9 m ²
17 SOSIAALITILA M	9,0 m ²
18 SOSIAALITILA N	9,0 m ²
	<hr/>
	798,0 m ²

STRÖMFORSIN RUUKKI	
ALAPAJA	
07970 RUOTSINPYHTÄÄ	
KÄYTTÖSUUNNITELMA	
POHJAPIIRUSTUS	1:200
HÄRÖ ARKITEHTI OY	ARK Muutos
Speranskatröde 3, 00100 Helsinki	
Puh. 09-622 2632 Fax. 09-622 2637	
2711.1998	EP

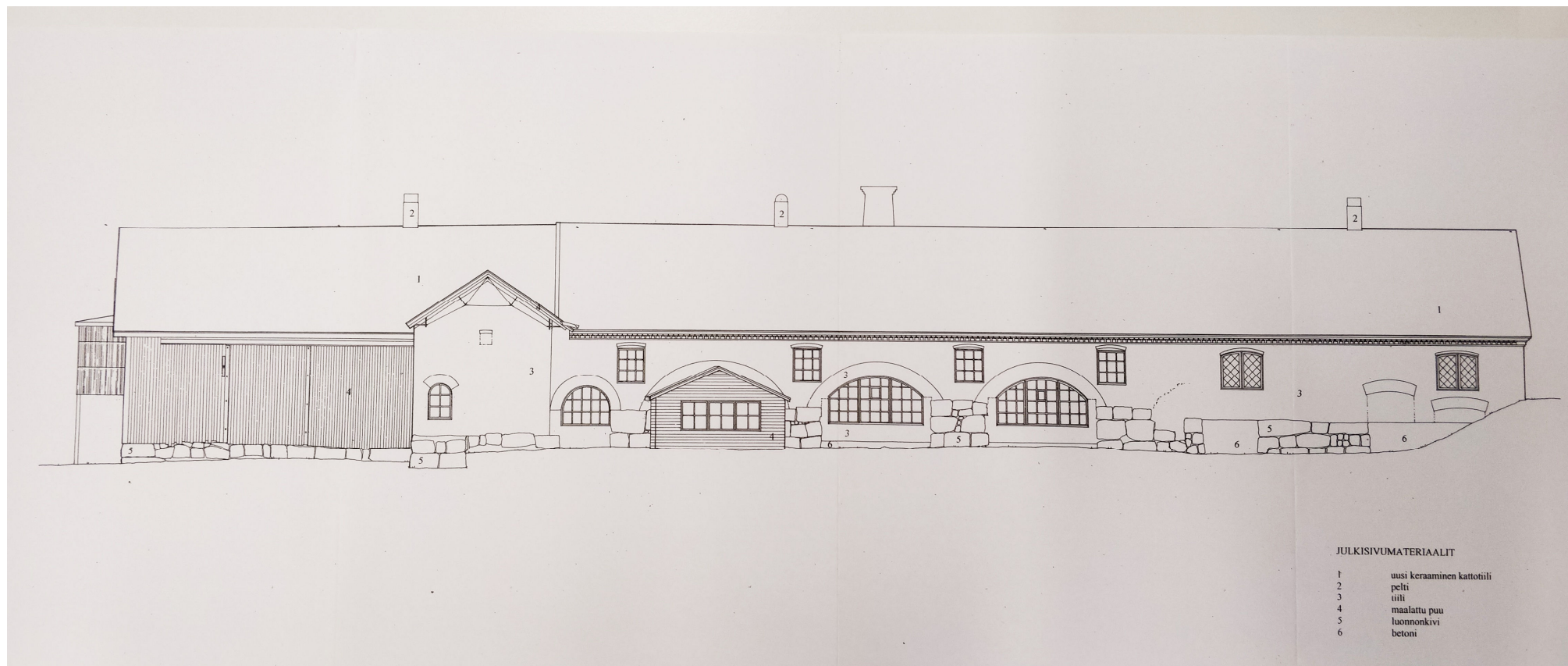

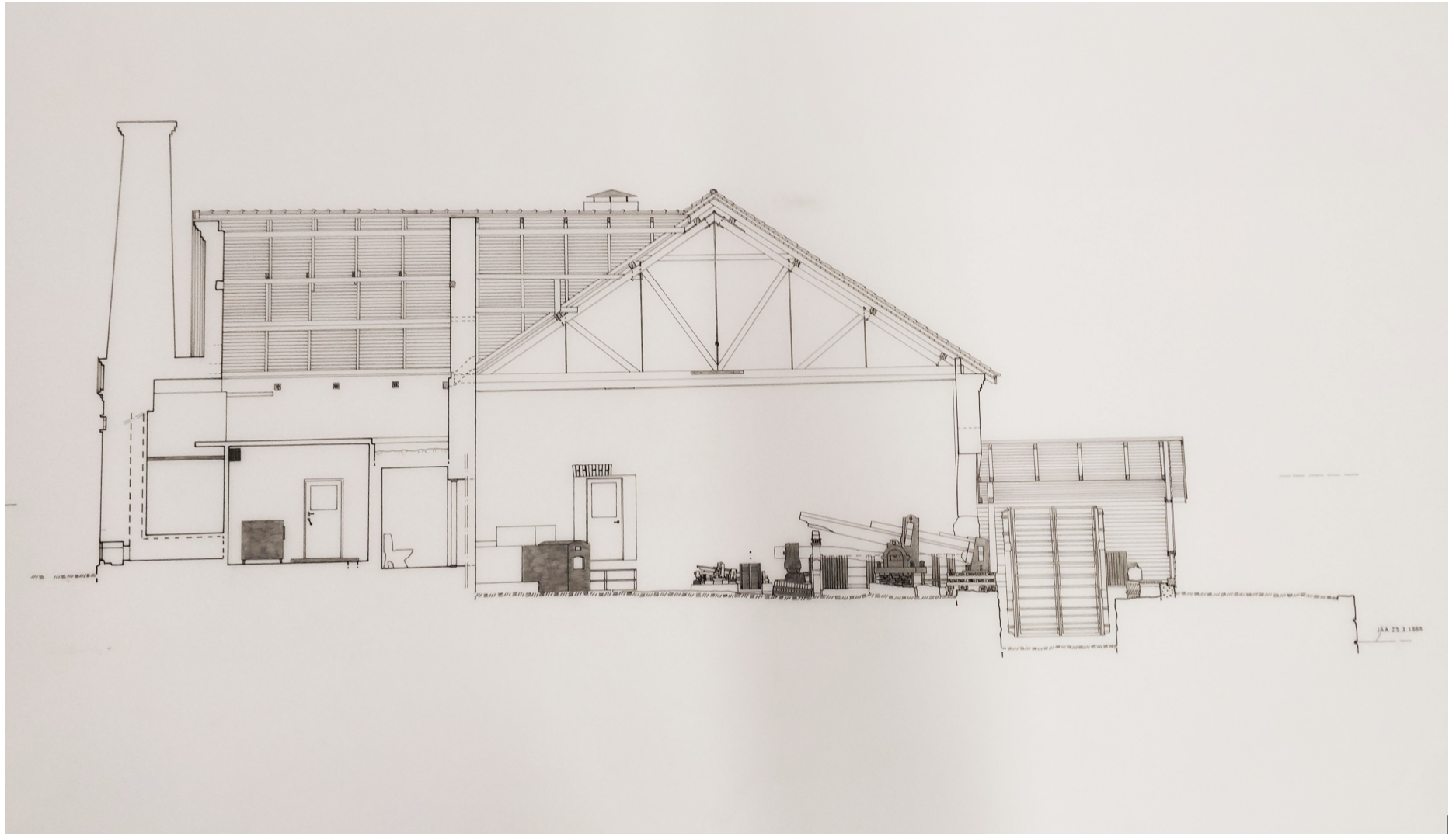

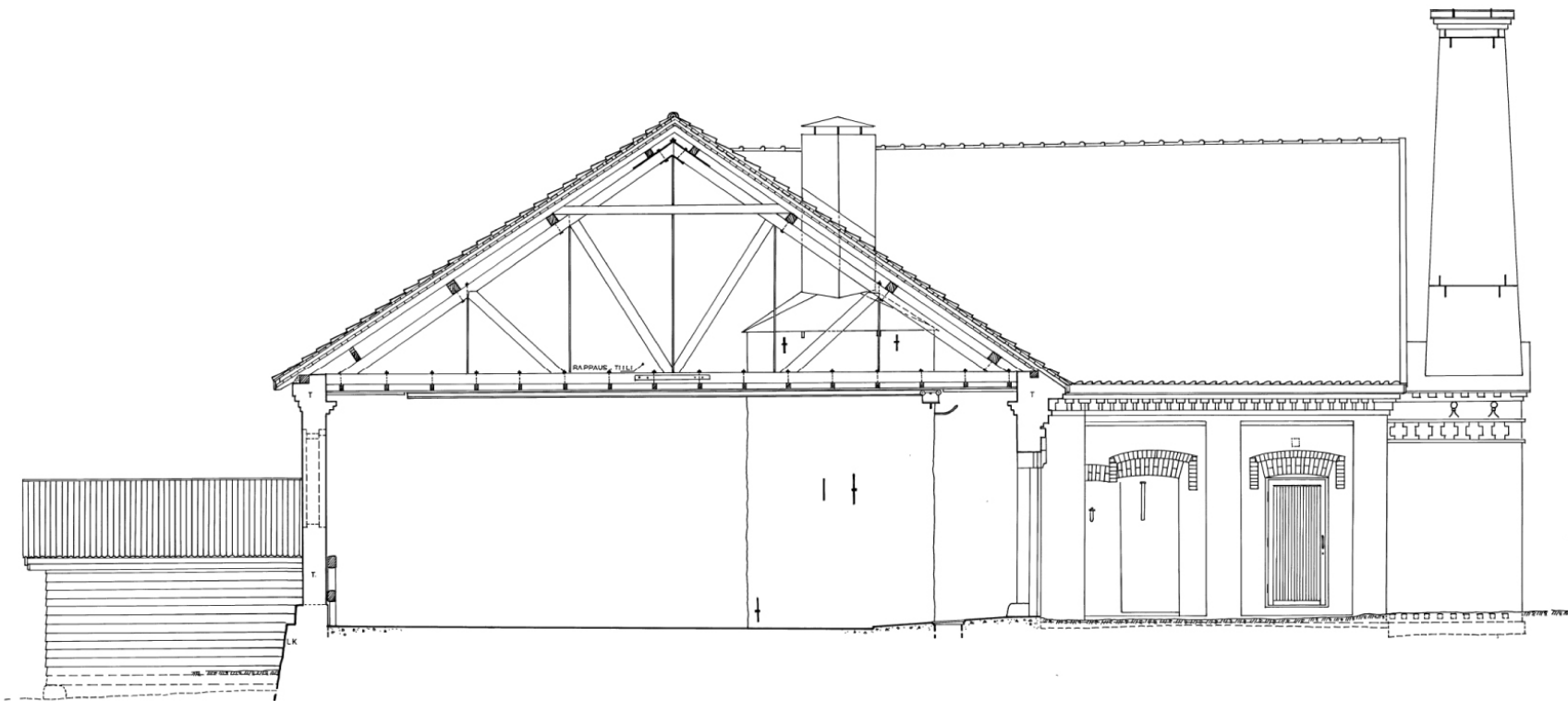
JULKISIVUMATERIAALIT

1	uusi keraaminen kattotiili
2	pelti
3	tiili
4	maalattu puu
5	luonnonkivi
6	betoni

1 83 Vuoden 1998 Museoviraston dokumentointi

Museovirasto laati vuonna 1998 ruokin kunnostushankkeen yhteydessä mittapiirustuksia Alapajasta. Alla kaksi leikkausta Museoviraston arkistosta (mittaukset T. Hirvonen ja A Valo, piirtäjä A Valo).

LÄHTEET

(suluissa lyhenteet, joita käytetty selvityksen yhteydessä viitteenä)

Arkistolähteet

Museoviraston lähiarkisto (MV)

Strömforsia koskeva aineisto

-seppien haastattelut, v. 1994, Tuulikki Kiilo

Loviisan kaupungin arkisto (LKTA)

HRH-suunnittelu Ky: Kiinteistön inventointiarvio, A Ahlström Oy, Strömforsin tehdas, ”Ruukki-projekti” 1987

Härö Arkkitehti Oy, Strömforsin ruukin Alapaja tilojen käyttösuunnitelma 1998 (Härö)

Härö Arkkitehti Oy, Ruukin rakennusten kunnostus, Loppuraportti 2000 (Härö Lr), Loppuraportin liite1 (Härö liite1)

Härö Arkkitehti Oy, Keskipitkän tähtäyksen korjaussuunnitelma 2000 (KP)

Härö Arkkitehti Oy, Strömforsin ruukin ekomuseo Ruotsinpyhtäällä, ruukin keskeisen rakennuskannan inventointi 2000 (Härö inv)

Astria Excell Ruotsinpyhtään letkumakasiini 2000 (AE)

Kantele R: Ruukkialue Ruotsinpyhtään Matkailun kehittämisessä, Porvoon matkailualan oppilaitos 1988

Loviisan kaupunki, Strömforsin ruukki, kaavaselostuksen liite 1990 (KL)

A Ahlström Oy:n arkisto, Esa Pekkarisen hallussa oleva (EPA)

Elinkeinoelämän keskusarkisto (ELKA)

Riksarkivet.se; strömfors, pyttis (PV)

Painetut lähteet

Allardt A: Strömfors Socken, Östra Nylands Tryckeri Ab 1998 (alkup. vuodelta 1923)

Bairdt H: The Manufacture of Iron. Trubner and co., 1854

Härö M: Viinanpolttimo, navetta, ja Herrojen sauna – rakennusten kohtaloita Strömforsin ruukissa Ruotsinpyhtäällä. Teoksessa Niskanen, A., Pakkala P. & Sundman, M; Antipasto Mistro: Vilhelm Helander 60. Helsinki: Vilhelm Helander-toimituskunta, 2001 (AM)

Helena Rautakorpi, Ann-Mari Engström, Nuorisoseura Viiri ry: Ruotsinpyhtää Strömfors 1743-2009. Printmill Loviisa 2008

Idström Tove, Wiias O: Strömforsin tehtaast sanoin ja kuvin. Loviisan Uusi kirjapaino Oy 1950 (Idström)

Kuuluvainen J; Virginia af Forsellesin jäljillä 2009 (Kuuluvainen)

Laine E: Suomen vuoroitimi 1809-1884. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon Oy 1948 (Laine)

Marttila J: Pääomien leikkauspisteessä. Kopijyvä Oy 2006 (JM)

Oksanen E-L: Vanha Pyhtää: Pyhtään ja Ruotsinpyhtään historia vuoteen 1743. Painoyhtymä Loviisa 1991

Ruotsinpyhtään Ruukkialue Oy; Ruotsinpyhtään ruukki, vanhojen mestarien jäljillä (VMJ)

Salokorpi A: Suomen rautaruukit. Otava 1999 (AS)

Siren O, Å Palmén: Strömfors. Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino Oy 1971 (Siren)

Schybergson P: Verk och Dagas, Ahlströms historia 1851-1981. Vammalan Kirjapaino Oy 1992 (Schybergson)

*Painamattomat lähteet**Finna.fi; Strömfors, Ruotsinpyhtää**Jernkontoret.se**Loviisa.fi**picryl.com/topics/smedja**Visitloviisa.fi**Ruotsinpyhtää.fi, ruukki**Strömforsinruukki.com**ymparisto.fi: Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet s. 28-29, Ympäristöministeriö 1992**uudenmaanliitto.fi: Missä maat on mainioimmat s. 109-113, Uudenmaan kulttuuriympäristöt. 2012**yle.fi/uutiset 7.5.2014**museovirasto.fi, korjauskortit**www.kymensanomat.fi/paikalliset/4280005, 5.9.2021 (Ruukin myynti)**kartta/paikkatietoikkuna.fi, historialliset kartat (MML)**Haastattelut:**10.6.2021 Fatte Fellman, Strömfors (AF)**18.8.2021 Esa Pekkarinen, Strömfors (EP)**18.8.2021, 27.8.2021, 8.9.2021 Jouni Jäppinen, Ahvenkoski (JJ)**20.8.2021 Ulrika Rosendahl, Loviisan museo**28.8.2021 Pia Rajala, Loviisan kaupunki, Tilakeskus**2.9.2021, 21.9.2021 Annika Malms-Tepponen (AMT)**6.9.2021, 21.9.2021 Jari Excell (JE)**14.9.2021 Antti Kinnunen Tilapalvelupäällikkö, Loviisan kaupunki**23.9.2021 Alf Nykänen, Strömfors (AN)*

Kuvat

Mikäli ei mainintaa, kuva on tekijän ottama.

Kansikuva Finna/Varkauden museo, kuvaaja Ivar A Ekström, 1900-luvun alkupuoli

Kuva 1 HRH-suunnittelu Ky, pohjapiirros 1987, tekijä muokannut

Kuva 2 Salokorpi s. 8

Kuva 3 Salokorpi s. 31

Kuva 4 Siren s. 10

Kuva 5 Salokorpi s. 18

Kuva 6 Salokorpi s. 19

Kuva 7 Siren s. 24

Kuva 8 Siren s. 60

Kuva 9 Siren s. 78

Kuva 10 ELKA

Kuva 11 MV/Lentokuva, Hannu Vallas, vuosiluku tuntematon

Kuva 12 Härö liite1

Kuva 13 Finna/Museovirasto, Antellin kokoelmat/Tikkasen kokoelma, Johan Knutson, lyijykynä, n. v. 1840

Kuva 14 Härö liite1

Kuva 15 Loviisan kaupungin museon arkisto, 1800-luvun loppu, kuvaaja tuntematon

Kuva 16 Härö liite 1

Kuva 17 EPA, kuva mahdollisesti 1800-1900-luvun taitteesta, kuvaaja tuntematon

Kuva 18 Siren s. 32

Kuva 19 Allardt A: Strömfors Socken, Östra Nylands Tryckeri Ab 1998 (alkup. vuodelta 1923), s. 200

Kuva 20 EPA, kuvaaja tuntematon

Kuva 21 Finna/Varkauden museo, kuvaaja Ivar A Ekström, 1900-luvun alkupuoli

Kuva 22 Finna/Åbo Akademin arkistokokoelma, 1936, piirtäjä tuntematon (mahd. "T T" tai "S S")

Kuva 23 MV, Museoviraston laatima mittauspiirustus v. 1945, piirtänyt Lindqvist

Kuva 24 Finna/Åbo Akademin arkistokokoelma, 1936, piirtäjä tuntematon (mahd. "T T" tai "S S")

Kuva 25 MV, Museoviraston laatima mittauspiirustus v. 1945, piirtänyt Lindqvist

Kuva 26 EPA, kuvaaja Ivar A Ekström, 1920.

Kuva 27 Allardt A: Strömfors Socken, Östra Nylands Tryckeri Ab 1998 (alkup. vuodelta 1923), s. 208

Kuva 28, EPA, todennäköisesti 1940-luku, kuvaaja tuntematon

Kuva 29, Siren, s. 93

Kuva 30, Kuva 7 kartta/paikkatietoikkuna.fi, historialliset kartat (MML)

Kuva 31 HRH-suunnittelu Ky, pohjapiirros 1987, tekijä muokannut

Kuva 32 HRH-suunnittelu Ky, julkisivupiirros 1987, tekijä muokannut

Kuva 33 HRH-suunnittelu Ky, pohjapiirros 1987, tekijä muokannut

Kuva 34 Siren, s. 55

Kuva 35, EPA

Kuva 36, EPA, 1960-luku, kuvaaja tuntematon

Kuva 37, EPA, 1960-luku, kuvaaja tuntematon

Kuva 38, EPA, 1960-luku, kuvaaja tuntematon

Kuva 39, HRH-suunnittelu Ky, leikkauspiirros 1987